

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Aila Löfberg Nilsson

Tänk om det var ett försök att skydda?

Om befarat umgängessabotage, risker och konsekvenser

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Professor Eva Ryrstedt

Termin för examen: Period 1 VT 2017

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställning	8
1.3 Avgränsningar & perspektiv	9
1.4 Metod & material	10
1.5 Forskingsläge	13
1.6 Disposition	14
2 BARNETS BÄSTA	16
2.1 Vad innebär principen i svensk lag?	16
2.2 Barnets rättigheter internationellt	17
2.3 Bedömningen av barnets bästa	19
2.3.1 Domstolens bedömning	19
2.3.2 En nära och god kontakt med båda föräldrar	20
2.3.3 Risken att barnet far illa	21
2.3.4 Hur avvägningen har skiftat över tid	23
2.3.5 Barnets vilja och kontinuitetsprincipen	24
3 UTREDNINGSSKYLDIGHETEN	26
3.1 Domstolens utredningsskyldighet	26
3.2 Vårdnadsutredningen	27
3.3 Riskbedömningen	29
3.4 Risken att barnet far illa i praxis	32
3.5 Barn som bevittnat eller utsatts för övergrepp	35
3.6 Studier och granskningar av handläggningen	39
4 UMGÄNGESRÄTT OCH UMGÄNGESSABOTAGE	45

4.1	Vårdnad, boende och umgänge	45
4.2	Umgängesrätten	45
4.3	Umgängessabotage	48
4.4	Umgängessabotage i praxis	50
4.5	Praxis – en kommentar	54
5	INTERVJUER MED VERKSAMMA DOMARE OCH UTREDARE	56
5.1	Inledande kommentar	56
5.2	Domstolens utredningsskyldighet	56
5.3	Vårdnadsutredningen	57
5.4	Risken att barnet kan fara illa	59
5.5	Riskbedömningen	61
5.6	Befarat umgängessabotage	63
5.7	Handläggningen av mål avseende vårdnad, boende och umgänge	65
6	ANALYS	67
6.1	Principen om barnets bästa	67
6.2	Domstolens utredningsskyldighet	68
6.3	Riskbedömningen	70
6.4	Umgängesrätt	72
6.5	Umgängessabotage	74
6.6	En kunskapsbrist	75
	BILAGA A	78
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	80

Summary

When two parents separate, they must agree upon custody, residence and access for their common children. In cases where the parents are not successful in reaching an agreement, the Court can settle the dispute for them. The legal provisions relating to custody, residence and access are regulated in the Parental Code Chapter 6 and all decisions must be taken according to the best interests of the child. In a case of custody, residence and access, the Court also has a statutory investigation obligation. The investigation aims at protecting the child's interests and at ensuring that the decisions are consistent with the best interests of the child.

The principle of the best interests of the child, is found in international, as well as in national law and this principle nowadays permeates Swedish legislation on the child. Within the principle, there are several aspects of what a child needs and is entitled to. This paper, in particular, highlights two parts of the principle of the best interests of the child. For one thing, the child has a need for a close and a good contact with his or her parents, but the child also has an unconditional right not to be harmed. The child must never be exposed to mental, physical or any other kind of abuse. In some cases, a balance must be kept between these two parts, as the actual parent might be the one harming the child. According to the Court's investigative obligation, the Court must always make a risk assessment. A child's access to a parent must never mean that the child is in danger of being harmed.

In Sweden, approximately 150,000 children live in homes where violence occurs. Studies show, that children are not only harmed by witnessing domestic violence, but are also at risk of being exposed to it. Investigations show, that the Court in some cases relates violence to the separation between the parents. As a consequence, the Court does not make a risk assessment, because the risk is no longer considered to exist, when the parents have separated.

The parent, who is the legal guardian of the child, has an obligation to facilitate the child's access to the other parent. Visitation sabotage means to counteract such an access, without a reasonable justification. An established visitation sabotage may lead to the transfer of custody to the other parent, as children have a right to a close and a good contact with both parents. However, the right of access will have to yield, if the child is at risk of being harmed because of the access. This balance is discussed in this essay.

The methods used in this essay, are a legal dogmatic and a qualitative method. The first part of this paper investigates and challenges the established law regarding custody, residence and access, with particular attention to access rights and visitation sabotage. The second part of the essay, consists of a compilation of five interviews with professional judges and investigators. The

purpose of the interviews, is to give an understanding of how the law is applied in practice.

The essay problematises today's strong emphasis on the child's need for a close and a good contact with its parents. When the main rule is the parent's access to the child, the level of risk required for restricted access, may be too high.

The main issue in this work is to find out how well cases of custody, residence and access are being investigated. Furthermore, I want to look into how much the risk of the child being harmed, is taken into account. The majority of investigations show, that the assessment of the best interests of the child, is based on presumptions, instead of being a truly unique assessment, based on the individual child. An explanation for this is, that the professional groups working with custody, residence and access, lack the education and knowledge required for these issues. As a consequence, this knowledge deficiency first of all carries a risk of making judgement a rigorous application of the law and, secondly, that certain risks are misjudged. A specific question in this essay is, how the risk of the child is judged by the Court and by the Social Welfare Board, when it comes to domestic violence. Explaining the violence by referring to an upsetting separation or to the parent's conflict, causes a risk of the Court not taking it into consideration at all.

Sammanfattning

När två föräldrar separerar, måste de komma överens om vårdnad, boende och umgänge för deras gemensamma barn. I de fall föräldrarna inte kan nå en överenskommelse, kan domstol istället avgöra tvisten. De bestämmelser som rör vårdnad, boende och umgänge finns reglerade i 6 kap. FB och alla beslut ska fattas i enlighet med barnets bästa. Domstolen har i mål avseende vårdnad, boende och umgänge även en lagstadgad utredningsskyldighet. Utredningsskyldigheten syftar till att skydda barnets intressen och se till att besluten är förenliga med barnets bästa.

Principen om barnets bästa återfinns i både internationell och nationell rätt och genomsyrar idag den svenska lagstiftningen kring barnet. Inom principen ryms flera aspekter av vad ett barn har behov av och rätt till. Denna uppsats belyser särskilt två delar av principen om barnets bästa. Barnet har dels ett behov av en nära och god kontakt med sina föräldrar, dels en ovillkorlig rätt att inte fara illa. Barnet får aldrig utsättas för psykisk eller fysisk misshandel, inte heller för andra former av övergrepp. I vissa fall måste en avvägning ske mellan dessa två delar, då föräldern i sig kan utgöra en risk att barnet far illa. Inom domstolens utredningsskyldighet ryms därmed även att domstolen alltid måste göra en riskbedömning. Barnets umgänge med en förälder får aldrig innebära att barnet riskerar att fara illa.

I Sverige lever ungefär 150 000 barn i hem där det förekommer våld. Studier visar att barn både far illa av att bevittna våldet i hemmet och själva riskerar att bli utsatta för det. I utredningar har framkommit att domstol i vissa fall ser våldet som en del av separationen mellan föräldrarna. Följden blir då att domstol inte vidtar en riskbedömning, eftersom risken inte anses föreligga efter att föräldrarna separerat.

Den förälder som står som vårdnadshavare för barnet, har en skyldighet att underlätta barnets umgänge med den andra föräldern. Umgängessabotage innebär att utan godtagbara skäl motverka ett sådant umgänge. Ett konstaterat umgängessabotage kan leda till att vårdnaden förflyttas till den andra föräldern, då barn har en rätt till en nära och god kontakt med båda föräldrar. Rätten till umgänge ska dock ge vika om barnet riskerar att fara illa av umgänget. Denna avvägning avhandlas i den här uppsatsen.

Uppsatsen är skriven utifrån både en rättsdogmatisk och en kvalitativ metod. Den första delen av uppsatsen utreder och problematiserar gällande rätt avseende vårdnad, boende och umgänge, med särskild inriktning på umgängesrätt och umgängessabotage. Uppsatsens andra del består av fem sammanställda intervjuer med yrkesverksamma domare respektive utredare. Syftet med intervjuerna är att ge en förståelse för hur lagen tillämpas i praktiken.

I uppsatsen problematiseras den starka betoning, som idag läggs på barnets behov av en nära och god kontakt med sina föräldrar. När huvudregeln är att umgänge med barnet tillerkänns föräldern, kan den risknivå som krävs för att umgänget ska begränsas vara för högt ställt.

Huvudfrågan i det här arbetet är hur väl mål avseende vårdnad, boende och umgänge utreds och i hur hög grad hänsyn tas till risken att barnet far illa. Flertalet utredningar visar att bedömningen av barnets bästa utgår från presumtioner, istället för att vara en verkligt individuell bedömning utifrån det enskilda barnet. En förklaring, till hur lagstiftningen tillämpas idag, är att de yrkesgrupper som arbetar med dessa mål, inte har den utbildning och kunskap som frågorna kräver. Följden av denna kunskapsbrist riskerar dels att bli en stelbent tillämpning av lagen, dels att vissa risker missbedöms. I uppsatsen ifrågasätts särskilt hur risken för barnet bedöms av domstol och socialnämnd, när det har förekommit våld i hemmet. Förklaringen att våldet beror på en uppslitande separation eller föräldrarnas konflikt, leder till att den risk för barnet som en våldsam förälder utgör, inte får betydelse för domstolens bedömning.

Förord

Min favoritbok när jag växte upp var Räddaren i nöden av J. D. Salinger. Jag älskade hur romanens huvudkaraktär drömde om att få stå vid klippbranten och fånga upp de som snubblade. Jag hoppas att den här utbildningen ger mig den möjligheten att kunna hjälpa andra upp igen. Alla människor behöver någon gång en hjälpande hand.

Innan jag började studera juridik var jag väldigt fäst vid sociologin. Jag är tacksam för den förståelse som sociologin gav mig och tacksam för alla de verktyg som juridiken ger. Juridik ser jag som en möjlighet att faktiskt kunna påverka och förändra. Studierna har även lärt mig att vad som är rätt och vad som är fel många gånger ryms inom en förvånansvärt grå skala.

Jag vill särskilt tacka min familj för att de har stöttat mig oavsett vad jag har velat göra genom åren. De har också fått det att kännas bättre varje gång jag har börjat tvivla på vad jag kan och inte kan. Jag vill också verkligen tacka min handledare Eva Ryrstedt för alla kloka råd, snabba svar och för att hon fick mig att tänka på nya sätt. Ett stort tack även till de domare och utredare som ställde upp på intervjuer till den här uppsatsen.

Lund, 23:e maj 2017

Aila Löfberg Nilsson

Förkortningar

Barnkonventionen	United Nations Convention on the Rights of the Child, 44/25 of 20 November 1989
BrB	Brottsbalk (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
EKMR	European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome 4.XI.1950
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna	Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000/C 364/01
FB	Föräldrabalk (1949:381)
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta Domstolen
HovR	Hovrätt
JT	Juridisk Tidskrift
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
RH	Rättsfall från hovrätterna
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TR	Tingsrätt

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Varje år är cirka 7000 barn inblandade i domstolstvister till följd av föräldrarnas separation. Sammanlagt berörs ungefär 50 000 barn per år av föräldrars separation. De flesta föräldrar kommer dock själva överens om en lösning angående barnet.¹ Föräldrabalkens² sjätte kapitel innehåller bestämmelser som rör vårdnad, boende och umgänge. Kapitlet är utformat så att barnets bästa ska vara avgörande. I kapitlets portalparagraf anges de omständigheter som särskilt ska beaktas vid domstolens bedömning. Dessa omständigheter är dels risken för att barnet far illa, dels barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar.³ I praxis har sistnämnda omständighet haft avgörande betydelse för vem av föräldrarna som anförtros vårdnaden om barnet. Om en förälder utan godtagbara skäl har försvårat barnets umgänge med den andra föräldern, bör domstolen inte anförtro vårdnaden till den föräldern. Det här gäller om inte andra omständigheter i målet talar emot. Att försvåra umgänget med den andre föräldern kan utgöra umgängessabotage och kan få en stor inverkan på utgången i ett mål avseende vårdnad, boende eller umgänge.⁴ Barnet har idag en lagstadgad rätt till umgänge med den förälder som barnet inte bor tillsammans med.⁵

Domstolen har i mål avseende vårdnad, boende och umgänge ett ansvar för att målet blir tillbörligt utrett.⁶ Domstolen har även ett särskilt ansvar för att utreda om barnet riskerar att fara illa, vilket i sin tur ska väga tungt vid bedömningen av vad som är bäst för barnet.⁷ Inför lagändringarna 2006, i 6 kap. FB, betonades att domstol och socialnämnd vid bedömningen *särskilt* ska fästa avseende vid risken för att barnet far illa. Flera remissinstanser lyfte

---

¹ Se Socialstyrelsen (2011) s. 8.

² Se Föräldrabalken (1949:381), FB.

³ Se 6 kap. 2 a § FB, se även Schiratzki (2010) s. 114-115 & Sjösten (2014) s. 42-43.

⁴ Se Sjösten (2014) s. 73-75, se även Schiratzki (2008) s. 127-129.

⁵ Se 6 kap. 15 § 1 st. FB.

⁶ Se 6 kap. 19 § FB, se även Singer (2012) s. 151.

⁷ Se prop. 2005/06:99 s. 42, se även Sjösten (2014) s. 49.

även en oro inför att domstolar inte tillräckligt uppmärksammade risken för att barnet kan fara illa av umgänget med en förälder.⁸ Kriterierna barnets behov av kontakt med båda föräldrar och risken för att barnet far illa kan, i de fall då en av föräldrarna är skadlig för barnet, stå i direkt motsättning. I förarbetet betonades att barnets intresse av en nära och god kontakt med båda föräldrar bör ge vika om barnet riskerar att fara illa.⁹ För att ett beslut om vårdnad eller umgänge ska vara förenligt med barnets bästa, måste domstolen därför göra bedömningen att kontakt med båda föräldrar inte leder till att barnet far illa. Definitionen av ett umgängessabotage är att föräldern inte har godtagbara skäl för att motverka barnet umgänge med den andra föräldern.¹⁰ Domstolen måste med andra ord kunna skilja ut umgängessabotage från de fall där en förälder försöker skydda barnet från den andre föräldern.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur väl möjliga skäl, för att en förälder motverkar barnets umgänge med den andra föräldern, blir utredda av domstol och socialnämnd. Svensk rätt lägger idag stor vikt vid barnets rätt till en nära och god kontakt med båda föräldrar. Det finns dock fall där domstol bedömer att en förälder utgör en risk för barnet. Jag undersöker hur domstol och socialnämnd arbetar när de väger in risken för att barnet kan fara illa i mål om vårdnad, boende och umgänge. Motverkande av umgänge och konstaterat umgängessabotage skulle kunna beskrivas som när en förälder tar lagen i egna händer. Jag vill undersöka om en del av dessa fall av befarat umgängessabotage kan bero på att föräldern försöker skydda sitt barn.

Min hypotes är att motverkande av umgänge i vissa fall kan bero på att domstol och socialnämnd tillgodoser barnets behov av båda föräldrarna, men förbiser risken att barnet far illa hos en av dem. Min huvudfråga är därför om

---

⁸ Se prop. 2005/06:99 s. 41.

⁹ Se SOU 2005:43 s. 168.

¹⁰ Se SOU 2005:43 s. 168.

domstol och socialnämnd i tillräckligt hög grad utreder om föräldrarna är lämpliga för barnet, d.v.s. väger in risken att barnet kan fara illa.

För att kunna besvara min huvudfråga har jag följande underfrågor:

- Vad innebär principen om barnets bästa?
- Vad innebär domstolens utredningsskyldighet i mål avseende vårdnad, boende eller umgänge och hur uppfylls utredningsskyldigheten i praktiken?
- Hur arbetar domstol och socialnämnd med utredningen avseende vårdnad, boende och umgänge och riskbedömning?
- Vad bedöms vara umgängessabotage och hur utreder domstol och socialnämnd eventuella orsaker till att en förälder motarbetat barnets umgänge med den andre föräldern?
- Hur agerar domstol och socialnämnd när en uppgift om övergrepp framkommit angående en förälder?
- Vad krävs för att domstol ska ta hänsyn till att barnet riskerar att fara illa hos en förälder?

1.3 Avgränsningar & perspektiv

Mål om vårdnad, boende och umgänge berör ett flertal principer inom begreppet barnets bästa. Jag kommer till största del att skriva utifrån de principer som blir relevanta vid den typ av mål avseende vårdnad, boende och umgänge som jag valt ut. I fokus är därför barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrar, respektive risken att barnet far illa.

Jag kommer inte att kartlägga hur rättsfall för den här typen av mål avseende vårdnad, boende och umgänge ser ut i stort. Jag kommer dock att redogöra för vägledande prejudikat. Ur ett etiskt perspektiv är det svårt att granska och skriva om domar och utredningar avseende vårdnad, boende och umgänge, utan att beröra eller lämna ut ibland väldigt känsliga och sekretesskyddade uppgifter.

Ett barn påverkas självklart av att förlora kontakten med en förälder eller av att utsättas för våld. Hur barnet påverkas, är ett ämne för psykologin och något jag inte kommer att fördjupa mig i här. Jag kommer att fokusera på gällande rätt i de här frågorna, även om gränsdragningen mot psykologi inte kan göras helt och hållet.

Beträffande de risker som finns för ett barn, i förhållande till umgängesrätten med en förälder, kommer jag framförallt att fokusera på risken för att barnet utsätts för, eller bevittnar våld inom familjen. Jag vill undersöka om rättsläget är tillräckligt klart vid den bedömningen.

Uppsatsen är skriven utifrån ett barnperspektiv, det är barnets rätt som kommer att lyftas fram och diskuteras. Jag kommer att fokusera på de rättigheter barnet har och på hur domstol och socialnämnd tar vara på dessa rättigheter när de bedömer vad som är bäst för barnet.

1.4 Metod & material

Jag kommer att utgå från två metoder i den här uppsatsen för att kunna besvara min frågeställning. I uppsatsens första del kommer jag att använda mig av den rättsdogmatiska metoden för att utreda gällande rätt. I uppsatsens andra del kommer jag att använda den kvalitativa intervjun, detta för att få en inblick i hur gällande rätt tillämpas i praktiken.

Den rättsdogmatiska metoden innebär att använda sig av de rättskällor som finns och är allmänt accepterade, såsom förarbeten, praxis, lagstiftning och doktrin på området.¹¹ Syftet är att fastställa gällande rätt, men metoden kan även användas för att kritisera eller föreslå förändringar i gällande rätt.¹² Jag kommer att använda mig av den rättsdogmatiska metoden för att kunna utreda hur rättsläget i den här typen av mål avseende vårdnad, boende och umgänge ser ut idag. Genom att först försöka fastställa gällande rätt och hur den är tänkt

---

¹¹ Se Korling och Zamboni (2014) s. 21.

¹² Se Korling och Zamboni (2014) s. 24 & s. 35.

att tillämpas, kan jag ställa de frågor rättskällorna inte kan svara på i intervjuer. Den rättsdogmatiska metoden innebär att man använder sig av källorna utifrån den hierarki som finns dem emellan. Ett prejudikat har därför exempelvis större betydelse för att fastställa gällande rätt än vad doktrin på området har.¹³ Den rättsdogmatiska metoden har kritiserats för att inte undersöka hur rätten tillämpas i praktiken. Även om metoden innehåller prejudikat på området, används inte hur exempelvis myndigheter tillämpar bestämmelserna.¹⁴ Inom den rättsdogmatiska forskningen är det inte heller tillåtet att använda sig av exempelvis intervjun som metod. Den rättsdogmatiska metoden kräver att källorna är just allmänt accepterade rättskällor.¹⁵ För att kunna besvara vad gällande rätt på området är idag kommer materialet att bestå av förarbeten, lagtext, vägledande praxis och doktrin. Med hjälp av intervjuer hoppas jag istället på att kunna öka förståelsen för hur lagstiftningen tillämpas i praktiken.

Den kvalitativa intervjun är den form av intervju som minst styr respondenten, intervjun har mer formen av ett samtal. Den som håller i intervjun sätter upp ramarna och ser till att få svar på sina huvudfrågor, men låter utöver detta den som blir intervjuad styra samtalet.¹⁶ Den kvalitativa intervjun innebär att jag behöver ha en stor förförståelse.¹⁷ Fördelarna med att välja en kvalitativ metod är att metoden är mer flexibel inför de svar som kan dyka upp och kan ge en helhetsbild samt en större förståelse för ett område.¹⁸ Nackdelen är dock att det inte går att nå fram till den typ av mätbara, rent statistiska svar som en kvantitativ metod kan, genom exempelvis enkäter som kan skickas ut till betydligt fler personer.¹⁹ Mer precist använder jag mig av den intervjuform som kallas för halvstrukturerad intervju. Formen innebär att respondenten svarar fritt på öppna men konkreta frågor och att jag på förhand

---

¹³ Se Korling och Zamboni (2014) s. 32-33.

¹⁴ Se Korling och Zamboni (2014) s. 24.

¹⁵ Se Korling och Zamboni (2014) s. 29.

¹⁶ Se Holme och Solvang (1996) s. 99.

¹⁷ Se Lantz (2013) s. 46-47.

¹⁸ Se Holme och Solvang (1996) s. 79-80.

¹⁹ Se Holme och Solvang (1996) s. 76.

har ställt upp vilka frågor jag vill ha svar på. Ett exempel på hur en fråga ställs är ”vad har du för uppfattning om...”.²⁰

Urvalet till kvalitativa intervjuer är inte slumpmässigt, eftersom målet är att öka förståelsen för ett visst specifikt område.²¹ Då det övergripande syftet med min uppsats är att försöka förklara konsekvenserna av gällande rätt i praktiken, har urvalet därför krävt att intervjupersonerna är sakkunniga och erfarna på området. De grupper som har erfarenhet och kunskap kring processen i ett mål avseende vårdnad, boende eller umgänge är domare och utredare. Det är dessa två yrkesgrupper jag har valt ut. Då varje intervju är betydligt större och mer heltäckande än vad en enkät skulle kunna vara, innebär den kvalitativa metoden ofta att färre personer ingår i undersökningen. När man arbetar med intervjuer kommer det dock en punkt när informationen man får inte ger mer svar än man redan har och då bör man sluta samla in mer information.²² Varje intervju spelades in och transkriberades.²³

Min utgångspunkt var att intervju tre domare och tre utredare angående deras upplevelse av att arbeta med mål avseende vårdnad, boende eller umgänge. Tyvärr hade flera socialnämnder inte möjlighet att delta, då deras arbetsbelastning redan var för hög. Intervjuerna med utredare blev därför två till antal istället, en vid en socialnämnd i en större kommun och en vid en mindre kommun. Jag valde domare som arbetar vid tingsrätt i en stor kommun, respektive tingsrätt vid två mindre kommuner. Vid en av intervjuerna närvarade två domare från samma tingsrätt. Deras svar har behandlats som ett gemensamt svar, för att inte påverka framställningen felaktigt. Varje respondent har fått läsa igenom materialet i efterhand. Den domare jag var i kontakt med vid hovrätt förklarade att de mål avseende vårdnad, boende eller umgänge de handlägger är få och så specialiserade att de inte blir relevanta för uppsatsen.

---

²⁰ Se Lantz (2013) s. 73-74 & s. 80-81.

²¹ Se Holme och Solvang (1996) s. 101.

²² Se Holme och Solvang (1996) s.100.

²³ Se Lantz (2013) s. 144.

När man arbetar med att samla in nytt material, i mitt fall med intervjuer, finns det krav på reliabilitet och validitet. Reliabilitet innebär att de resultat man kommer fram till ska vara tillförlitliga, validitet innebär att resultaten ska vara giltiga.²⁴ De här kraven är dock lägre ställda när det gäller kvalitativ metod. Tanken är inte att få fram mätbara, ”giltiga” resultat på samma sätt, utan tanken är att istället få en förståelse. Man måste dock vara medveten om att den person som blir intervjuad kan försöka bete sig eller svara på ett sätt som denne tror att intervjuaren förväntar sig.²⁵ Jag har därför i möjligaste mån ställt upp öppna frågor, för att undvika att leda respondenten, och därefter låtit respondenten tala så mycket som möjligt fritt under intervjun. Varje respondent har fått chans att svara på samma frågor som de övriga, men även haft möjlighet att associera fritt kring frågeområdena.

1.5 Forskingsläge

Barnrätt som rättsområde är relativt nytt och växte fram först under slutet av 1900-talet.²⁶ FN:s barnkonvention²⁷ ratificerades av Sverige 1989 och principen om barnets bästa fick verkligt genomslag under början av 2000-talet.²⁸ Barnets bästa har dock funnits som utgångspunkt i svensk rätt ända sedan början av 1900-talet.²⁹ Rättsläget kring vårdnad, boende och umgänge är idag väl utrett, trots att barnrätt som rättsområde inte funnits särskilt länge. De senaste, mer omfattande, statliga utredningarna företogs i samband med 2006 års lagändringar i 6 kap. FB.³⁰ Vårdnadstvisterna har sedan dess ökat i antal med cirka 40 procent och lagstiftningen på området har en stor påverkan på många familjer idag.³¹

---

²⁴ Se Lantz (2013) s. 15.

²⁵ Se Holme och Solvang (1996) s. 94-95.

²⁶ Se Schiratzki (2010) s. 9.

²⁷ Se United Nations Convention on the Rights of the Child, 44/25 of 20 November 1989.

²⁸ Se Schiratzki (2010) s. 14-15.

²⁹ Se Sjösten (2014) s. 29.

³⁰ Se SOU 2005:43, se även prop. 2005/06:99.

³¹ Se Cederborg och Warnling-Nerep (2014) s. 367.

Umgängesrätt och umgängessabotage, som jag kommer att inrikta mig på, berördes i förarbeten första gången under början av 1980-talet. Inför lagändringen 1983 betonades att domstolen bör tillerkänna den förälder som bäst främjar barnets kontakt med den andre föräldern vårdnaden.³² Det finns även flertalet rättsfall och ett par vägledande prejudikat kring umgängessabotage.³³ Lagstiftningen kring hur domstol bör resonera och döma vid umgängessabotage är väl motiverad i förarbetena. Min fråga är dock även hur och på vilket material domstol dömer i praktiken. Det är möjligt att det finns ett glapp mellan hur lagstiftningen är avsedd att tillämpas och på hur den faktiskt tillämpas.³⁴ Avslutningsvis ska nämnas att framträdande forskare inom barnrättsfrågor idag är bl.a. Johanna Schiratzki, Eva Ryrstedt samt Anna Singer och att det finns en hel del doktrin kring den här lagstiftningen.

1.6 Disposition

Den här uppsatsen består av två delar, den första delen kartlägger och utreder gällande rätt på området och den andra delen består av de sammanställda intervjuerna. Min förhoppning är att ämnet jag har valt på det här sättet kan belysas från två olika håll och att de två delarna kan komplettera varandra.

Min uppsats inleds med ett kapitel som behandlar principen om barnets bästa och domstols förhållningssätt till begreppet. Kapitlet fokuserar särskilt på barnets rätt till en nära och god kontakt med båda föräldrar och på risken för att barnet far illa. Dessa två delar av begreppet barnets bästa har särskild betydelse vid bedömningen av befarat umgängessabotage. Nästa avsnitt, kapitel tre, redogör för domstolens utredningsskyldighet. I det här kapitlet kommer jag att behandla dels domstolens arbete, dels socialnämndens arbete med utredning avseende vårdnad, boende och umgänge samt riskbedömning. Kapitlet innehåller även praxis kring risken att barnet far illa, forskning kring barn som upplevt övergrepp, samt sammanställda granskningar av domstols

---

³² Se prop. 1981/82:168 s. 66.

³³ Se exempelvis NJA 1989 s. 335, NJA 1993 s. 128, NJA 1998 s. 675 & RH 1999:74.

³⁴ Se kapitel 1.1 Bakgrund.

och socialnämnds handläggning vid dessa mål. Kapitel fyra behandlar umgängesrätt och umgängessabotage. Här kommer jag att redogöra för barnets umgängesrätt, vad umgängessabotage innebär, samt vägledande praxis på området. Kapitel fem är en sammanställning av de intervjuer jag har utfört med domare och utredare, angående hur de arbetar med och ser på de frågor som kan uppkomma till följd av vårdnadstvister. Slutligen, i kapitel sex, följer en analys där jag besvarar uppsatsens frågeställning och för en diskussion utifrån uppsatsens syfte och det redovisade materialet.

2 Barnets bästa

2.1 Vad innebär principen i svensk lag?

Barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut som rör vårdnad, boende och umgänge.³⁵ Det är därför på sin plats att inleda med att utreda vad principen om barnets bästa innebär. Artikel 3 i barnkonventionen från 1989 stadgar att barnets bästa ska komma i främsta rummet.³⁶ Principen är dock äldre än så i svensk rätt. Den första lagstiftningen angående barnets rättigheter stiftades i Sverige under åren 1917-1921. Barnavårdslagen kom några år senare, år 1924. Principen om barnets bästa var genomgående redan i dessa tidiga lagar.³⁷ Vid lagändringar 1998 infördes att barnets bästa ska vara avgörande vid alla beslut som rör vårdnad, boende och umgänge, på samma sätt som bestämmelsen är utformad i lagtexten idag. Principen om barnets bästa hade betonats i flera av FB:s bestämmelser tidigare, men det var först år 1998 som bestämmelsen infördes som övergripande för samtliga beslut. Syftet då var att betona principens betydelse ytterligare i lagtexten.³⁸ Sedan år 2011 är barnets rättigheter även grundlagsskyddade i Sverige, i regeringsformen stadgas att det allmänna ska verka för att barns rätt tas till vara.³⁹

Det finns inte någon exakt definition av vad principen om barnets bästa innebär. Tanken med begreppet är att barnets bästa ska avgöras vid varje enskilt fall och bedömas just utifrån det enskilda barnets behov och intressen.⁴⁰ Vad som anses vara barnets bästa förändras även över tid och påverkas av hur samhället i stort ser på barn och barns behov.⁴¹ I förarbetet står att barnets bästa kan ses utifrån både ett objektivt och ett subjektivt perspektiv. Objektivt bör barnets bästa grundas dels på beprövad erfarenhet,

---

³⁵ Se 6 kap. 2 a § FB.

³⁶ Se art. 3, United Nations Convention on the Rights of the Child, 44/25 of 20 November 1989, Barnkonventionen.

³⁷ Se SOU 1997:116 kapitel 6.3.1.

³⁸ Se prop. 1997/98:7 s. 46.

³⁹ Se 1 kap. 2 § 5 st. RF.

⁴⁰ Se prop. 1997/98:7 s. 47, se även Singer (2012) s. 34.

⁴¹ Se SOU 2005:43 s. 105, se även Singer (2012) s. 18.

dels på vetenskap. Subjektivt bör det grundas på vad barnet självt har för uppfattning om vad som är dess bästa. Tankesättet är hämtat från den brittiske familjerättsexperten John Eekelaar. Genom att använda sig av både ett objektivet och ett subjektivt perspektiv, får man, enligt Eekelaar, fram ett underlag för att avgöra vad som är barnets bästa i det enskilda fallet.⁴² Ett annat sätt att beskriva detta på är att barn har ”behov”, som fastställts genom vetenskap och erfarenhet, och barn har ”intressen”, som istället fångar in barnets egen uppfattning om sin situation.⁴³ I bedömningen av barnets bästa finns vissa grundläggande behov som alltid ska ingå. De behoven skiljer sig åt från andra behov som barn också har, men som inte på samma sätt är avgörande för barnets utveckling. De tre behov som beskrivs är barnets behov av omvårdnad och skydd, barnets behov av sina föräldrar och barnets behov av respekt för sin integritet.⁴⁴

2.2 Barnets rättigheter internationellt

Barnets rättigheter och barnets bästa behandlas i flera internationella konventioner, som i sin tur påverkar svensk lag i olika utsträckning. FN:s barnkonvention innehåller barnets grundläggande rättigheter och ratificerades av Sverige år 1989. I konventionen finns fyra principer som är vägledande och tänkta att genomsyra tolkningen av övriga artiklar. Principerna följer av artiklarna 2, 3, 6 och 12 i konventionen. Artikel 2 innehåller ett diskrimineringsförbud, artikel 6 stadgar att barn har rätt till liv och utveckling. Principen om barnets bästa slås fast i artikel 3, där det stadgas att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barnet. Detta ansvar åvilar det offentliga, föräldrars eller vårdnadshavares ansvar att sätta barnets bästa i främsta rummet följer istället av artikel 18. Barnets rätt att uttrycka sina åsikter och att få dem beaktade i frågor som rör honom eller

---

⁴² Se SOU 1997:116 s. 134. Utredningen hänvisar avseende J. Eekelaar till P. Alston (1994) *The best Interest of the Child. Reconciling Culture and Human Rights*, Oxford: Clarendon Press.

⁴³ Se Singer (2012) s. 35.

⁴⁴ Se SOU 1996:115 s. 40-42.

hennes följer av artikel 12.⁴⁵ År 2016 lämnades ett betänkande med förslag om att inkorporera barnkonventionen i svensk rätt.⁴⁶

Även EKMR⁴⁷ innehåller ett skydd för barnets rättigheter och gäller sedan år 1995 som svensk lag.⁴⁸ Detta innebär att om EKMR och exempelvis barnkonventionen skulle stå i motsättning till varandra, har EKMR företräde i Sverige.⁴⁹ Av artikel 8 följer att var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. I artikelns andra stycke stadgas att det offentliga enbart får inskränka denna rättighet med stöd av lag.⁵⁰ Europadomstolen har uttalat att det ska läggas särskild vikt vid barnets intresse och att det finns de fall då barnets och föräldrarnas intresse måste vägas emot varandra. En förälders rätt till umgänge med barnet kan till följd av en sådan avvägning begränsas, om ett umgänge inte skulle vara förenligt med barnets bästa. Ett problem är att barn inte kan föra sin talan själv inför domstolen. Istället har praxis i Europadomstolen enbart rört vuxnas rätt till familjeliv, enligt artikel 8.⁵¹ Följden blir då att det i praktiken är föräldrarnas intresse som prövas av domstolen.

Barnets rättigheter behandlas vidare i artikel 24 i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna. Artikelns stadgar att barnet har rätt till skydd, omsorg och att få uttrycka sig fritt. Vidare stadgas att barnets bästa ska komma i främsta rummet. Barnet har enligt tredje stycket rätt till en kontinuerlig och personlig relation med båda sina föräldrar, om inte det skulle vara emot barnets intressen.⁵²

Singer betonar i en artikel från 2003 att det finns ett gemensamt problem för flera av de konventioner som rör barnets rättigheter. Konventionerna skyddar

---

⁴⁵ Se art. 2, 3, 6, 12 & 18, Barnkonventionen, se även Singer (2012) s. 38-39.

⁴⁶ Se SOU 2016:19.

⁴⁷ Se European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome 4.XI.1950, EKMR.

⁴⁸ Se 2 kap. 19 § RF.

⁴⁹ Se Schiratzki (2010) s. 24.

⁵⁰ Se art. 8, EKMR.

⁵¹ Se Singer (2012) s. 36, se även Singer (2003) s. 210.

⁵² Se art. 24, Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2000/C 364/01.

nämligen inte enbart barnets intressen och rättigheter, utan även föräldrarnas. Barnkonventionen och EKMR utger sig för att skydda barnets rättigheter, men utgår samtidigt från att föräldrarna har en rättighet att ta hand om och ha kontakt med sina barn. I barnkonventionen presumeras exempelvis att ett umgänge är i enlighet med barnets bästa, om det inte går att styrka att det är direkt skadligt för barnet, menar Singer.⁵³

2.3 Bedömningen av barnets bästa

2.3.1 Domstolens bedömning

Vid tvister i domstol, som rör vårdnad, boende och umgänge, ska domstolen besluta i enlighet med vad som är det enskilda barnets bästa. Det finns inte något objektivt svar på vad det innebär. Domstol kan begära in underlag från socialnämnd, men i slutändan är det domstolens uppfattning och bedömning som avgör vad som är bäst för barnet. Varken domstol eller socialnämnd vidtar dock en helt fri bedömning, utan båda förhåller sig till de riktlinjer och utgångspunkter som lagtext och förarbeten ger.⁵⁴ Domstol använder sig även av den praxis på området, som pekar ut ytterligare omständigheter för att fastställa barnets bästa.⁵⁵ Portalparagrafen i FB lyfter de omständigheter som särskilt ska beaktas av domstolen. Dessa är dels risken för att barnet far illa, dels barnets behov av en nära och god kontakt med sina föräldrar. Av paragrafen följer även att hänsyn ska tas till barnets egen vilja, med beaktande av barnets ålder och mognad.⁵⁶ Andra riktlinjer för bedömningen, enligt FB, är att barnet har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran. Barnet har även rätt att behandlas med aktning för sin person och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.⁵⁷ De delar av barnets bästa som står utskrivna i lagtext är en hjälp för beslutsfattaren, tanken är att bedömningen ska vara ”flexibel” och utgå från det enskilda barnet.

---

⁵³ Se Singer (2003) s. 208-209.

⁵⁴ Se Singer (2012) s. 119.

⁵⁵ Se Singer (2012) s. 125.

⁵⁶ Se 6 kap. 2 a § FB.

⁵⁷ Se 6 kap. 1 § FB.

Omständigheterna som framkommer av FB ska dock alltid beaktas och finnas med i domstolens bedömning.⁵⁸ Domstolen ska vid alla beslut som rör barn, ha ett tydligt barnperspektiv, vilket även följer av barnkonventionen. Domstolen ska därmed utgå från hur barnet självt uppfattar sin situation och försöka förstå det enskilda barnet. Här ingår att lyssna på barnet, även om barnets åsikter inte alltid kan följas av domstolen.⁵⁹ Om det är möjligt ska domstolen beakta både de kortsiktiga och långsiktiga effekterna ett beslut får för barnet.⁶⁰ Både domstolens och socialnämndens resonemang ska tydligt redovisas i varje enskilt fall, begreppet barnets bästa får inte användas slentrianmässigt.⁶¹

2.3.2 En nära och god kontakt med båda föräldrar

Barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrar ska beaktas *särskilt* vid alla beslut som rör vårdnad, boende och umgänge.⁶² Vid lagändringar i FB år 1991 gavs barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrar för första gången en särskilt stor betydelse, direkt utskriven i lagtext. Skälet var framförallt att kunna förhindra att en förälder, utan godtagbara skäl, saboterat barnets umgänge med den andre föräldern.⁶³ Barnets behov av sina föräldrar är även ett av de tre grundläggande behov som utredningen från år 1996 behandlar. Behovet beskrivs som livsavgörande för barnet, det är föräldrarna som kan ge barnet kärlek, trygghet och en känsla av att behövas. Vidare framhöll utredningen att det forskningsmässigt råder en enighet om att kontinuiteten i barnets relation till föräldrarna är ett av barnets allra mest grundläggande behov.⁶⁴ Barnets behov av båda sina föräldrar har och har haft en oerhört stark ställning i svensk rätt, vilket syns såväl i praxis som i lagstiftningsarbetet.⁶⁵ År 1998 infördes exempelvis att

---

⁵⁸ Se prop. 1997/98:7 s. 47.

⁵⁹ Se prop. 2005/06:99 s. 38-39.

⁶⁰ Se SOU 2005:43 s. 105, se även prop. 2005/06:99 s. 40.

⁶¹ Se prop. 2005/06:99 s. 40.

⁶² Se 6 kap. 2 a § 2 st. FB.

⁶³ Se prop. 1990/91:8 s. 37-40.

⁶⁴ Se SOU 1996:115 s. 41, se även SOU 2005:43 s. 103.

⁶⁵ Se exempelvis Ryrstedt (2000), se även Schiratzki (2002/03) & Singer (2003).

domstol kan besluta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja i linje med denna tanke.⁶⁶ I socialstyrelsens uppföljning från 2011, framkommer att utredare ansåg att barnets kontakt med båda föräldrar var det mest centrala i begreppet ”barnets bästa”.⁶⁷

2.3.3 Risken att barnet far illa

Risken att barnet far illa ska beaktas *särskilt* när domstolen avgör frågor rörande vårdnad, boende och umgänge. Av lagtexten följer att risken innebär att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa.⁶⁸ Som exempel på omständigheter som kan ha betydelse för bedömningen, nämns tidigare övergrepp, hot om övergrepp, allmän attityd till våld, missbruksproblem och psykisk sjukdom. År 2006 införs den lagändring som innebär att risken att barnet far illa ska beaktas *särskilt*.⁶⁹ Vid lagändringen väljer man även att betona att risken för att någon annan i familjen utsätts för övergrepp kan innebära en risk för att barnet far illa. Domstolen ska därmed särskilt ta hänsyn även till denna risk vid bedömningen.⁷⁰ I utredningen som föregår lagändringen framkommer att våld i hemmet är vanligt förekommande. En uppskattning visar här att ungefär 10 procent av alla barn i Sverige upplevt våld i hemmet. Samtidigt uppmärksammar utredningen att påståenden om våld och övergrepp i många fall inte behandlas av domstolen. Utredningen slår fast att barnets behov av kontakt med båda sina föräldrar aldrig får innebära att barnet far illa. Risken att barnet far illa ska därför beaktas *särskilt*.⁷¹ Domstol och socialnämnd kritiserar även för att tidigare ha tillämpat lagen på så sätt att barnets behov av kontakt med båda föräldrar vägde tyngre än risken att barnet kunde fara illa av kontakten med en av föräldrarna. Om uppgifter om övergrepp eller annan kränkande behandling

---

⁶⁶ Se prop. 1997/98:7 s. 48-52.

⁶⁷ Se Socialstyrelsen (2011) s. 26-27.

⁶⁸ Se 6 kap. 2 a § andra stycket FB.

⁶⁹ Se prop. 2005/06:99 s. 42.

⁷⁰ Se prop. 2005/06:99 s. 86.

⁷¹ Se SOU 2005:43 s. 197-200.

uppkommit i målet måste domstol och socialnämnd alltid både bemöta och bedöma de uppgifterna.⁷²

Vid lagändringar år 1993 införs för första gången risken att barnet far illa i lagtext. Därefter ska domstol alltid beakta risken vid bedömningen av *umgängesfrågan*.⁷³ I förarbetet betonas att risken inte behöver vara ställd utom allt tvivel, utan att det räcker med att det föreligger konkreta omständigheter som talar för att en risk föreligger för barnet. Det första som nämns i lagtext är risken för övergrepp, vilket innefattar både fysiska och psykiska övergrepp. Fysiska övergrepp innefattar såväl misshandel som sexuella övergrepp, även hot om våld och föräldrarnas attityd till våld omfattas. Ett barn kan även fara illa av att vara i en miljö som inte är lämplig, till exempel om föräldern har problem med missbruk. Tanken är att bestämmelsen ska ha en vid tillämpning. Domstol och andra inblandade ska vara uppmärksamma på de fall där ett barn kan fara illa i samband med umgänget. Risken att barnet far illa ska även omfatta situationer då barnet olovligen förs bort eller kvarhålls, vilket syftar på de fall där umgängesföräldern undanhåller barnet från föräldern som står som vårdnadshavare. Här kan det röra sig om fall såväl inom landet som utomlands.⁷⁴

Risken att barnet far illa ska, enligt FB, föreligga framåt i tiden. Bedömningen beror därför på om barnet riskerar att fara illa av att exempelvis ett umgänge kommer till stånd. Det här är en stor skillnad från brottmålet, där domstolen istället bedömer om ett brott har begåtts. Utgångspunkten i lagen är fortfarande att en relation med båda föräldrar anses vara till barnets bästa. En viss risknivå måste därför föreligga för att ett umgänge inte ska anses vara lämpligt. Samtliga fall där exempelvis misshandel förekommit i hemmet leder därför inte till att en risk föreligger, inte heller varje fall där en förälder bedöms vara olämplig för barnet på andra grunder.⁷⁵ Både socialnämnd och

---

⁷² Se prop. 2005/06:99 s. 117.

⁷³ Se prop. 1992/93:139 s. 26-29.

⁷⁴ Se prop. 1992/93:139 s. 29 & s. 37-38.

⁷⁵ Se Kaldal (2010) s. 71.

domstol har dock ett ansvar att vara uppmärksamma på om det kan föreligga en risk för barnet. Om en sådan risk föreligger, ska den risken därefter väga tungt i bedömningen.⁷⁶

Samhället har ett yttersta ansvar och en skyldighet att förhindra att barn far illa och det ansvaret ligger främst på socialnämnderna i landets kommuner.⁷⁷

2.3.4 Hur avvägningen har skiftat över tid

Avvägningen mellan å ena sidan barnets behov av båda sina föräldrar och å andra sidan risken för att barnet far illa har skiftat över tid. Under vissa perioder har betoningen legat på barnets behov av sina föräldrar, för att sedan under andra perioder tydligare betona risken för att barnet far illa.

Barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrar gavs vid lagändringar år 1991 för första gången en särskilt stor betydelse direkt utskrivna i lagtext. Då var skälet framförallt att förhindra att en förälder, utan godtagbara skäl, saboterar barnets umgänge med den andre föräldern.⁷⁸ Den första bestämmelsen i FB som stadgade att risken för att barnet far illa skulle beaktas infördes vid en lagändring år 1993. Domstolar bedömdes ha lagt en för stor vikt vid barnets behov av båda föräldrar. Vid lagändringen betonades därför att *umgänge* inte skulle ske om detta kunde innebära att barnet far illa. Situationer som betonades var dels risken att barnet olovligen förs bort, dels risken att barnet utsätts för andra former av övergrepp, såsom misshandel eller sexuella övergrepp. Bedömningen fick inte vara schablonmässig vid umgägesfrågan, utan skulle grundas på det enskilda fallet. Kritiken som framförts var att umgägesrätten enbart gav vika, när det kunde bevisas att umgägesföräldern var olämplig för barnet.⁷⁹ År 1998 infördes flera lagändringar, en bestämmelse infördes som innebar att domstolen kunde

---

⁷⁶ Se prop. 2005/06:99 s. 86.

⁷⁷ Se 5 kap. 1 § SoL & 5 kap. 1 a § SoL, se även Singer (2012) s. 199.

⁷⁸ Se prop. 1990/91:8 s. 37-40.

⁷⁹ Se prop. 1992/93:139 s. 26-29.

döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja.⁸⁰ Barnets rätt till umgänge med den förälder som barnet inte bodde tillsammans med lyftes fram i lagen.⁸¹ Principen om barnets bästa lades in i den paragraf som den är i idag och skulle nu genomsyra alla beslut rörande barnet enligt 6 kapitlet. I paragrafen betonades nu även att domstol och socialnämnd skulle fästa avseende *särskilt* vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrar vid bedömningen. Risker för att barnet kan fara illa infördes då i samma paragraf, den risken skulle fortsatt *beaktas*. Enligt propositionen fanns inte anledning att betona risken ytterligare.⁸² Inför lagändringarna i FB år 2006 uttryckte flera remissinstanser en oro för att domstolar inte tillräckligt uppmärksammade risken för att barnet far illa. Kommittén menade även att det fanns en tendens hos domstolar att tona ned betydelsen av att en förälder gjort sig skyldig till övergrepp inom familjen. Bestämmelsen i FB ändrades därför till att domstol även ska ta *särskild* hänsyn till risken att barnet far illa.⁸³ Tanken bakom lagändringarna 2006 var att ytterligare betona barnperspektivet och skyddsaspekten, men det är möjligt att detta inte fick tillräckligt genomslag i praktiken.⁸⁴

2.3.5 Barnets vilja och kontinuitetsprincipen

Vid alla beslut som rör vårdnad, boende och umgänge ska hänsyn tas till barnets vilja, med beaktande av barnets ålder och mognad.⁸⁵ Att barnet ska ha en rätt att uttrycka sina åsikter i frågor som berör barnet följer även av barnkonventionen.⁸⁶ Den som genomför en eventuell utredning avseende vårdnad, boende och umgänge, ofta socialnämnden, har i uppgift att försöka klarlägga barnets egen inställning och därefter redovisa den för domstolen.⁸⁷ Den enskilda domstolen avgör när barnet har nått den ålder och mognad som

---

⁸⁰ Se prop. 1997/98:7 s. 48-52.

⁸¹ Se prop. 1997/98:7 s. 59-60.

⁸² Se prop. 1997/98:7 s. 46-48.

⁸³ Se prop. 2005/06:99 s. 41-42.

⁸⁴ Se SOU 2014:49 s. 176-177.

⁸⁵ Se 6 kap. 2 a § tredje stycket FB.

⁸⁶ Se art. 12, Barnkonventionen.

⁸⁷ Se 6 kap. 19 § fjärde stycket FB.

stadgas och vilken hänsyn som i så fall ska tas till vad barnet uttryckt. Rättsläget blir därmed oklart, eftersom det är upp till den enskilde domarens bedömning och avvägning. Det har även diskuterats i vilken mån det går att urskilja barnets verkliga vilja, eftersom barnet kan ha påverkats av föräldrarna eller av andra omständigheter.⁸⁸ I en granskning som socialstyrelsen utförde gällande åren 1999 och 2002 framkom exempelvis att barnets inställning inte fanns med i 52 procent, respektive 47 procent, av de granskade domarna för respektive år.⁸⁹ Rejmer publicerade en avhandling 2003 som behandlade vårdnadstvister. I enbart åtta procent av de granskade utredningarna avseende vårdnad, boende och umgänge kartlades barnets egen inställning och vilja. I de fall där barnets inställning framgick, var barnen dessutom 12 år eller äldre, yngre barns vilja framkom inte alls.⁹⁰

En omständighet som ofta vägs mot barnets behov av båda sina föräldrar är kontinuitetsprincipen. Principen har utvecklats i praxis och bygger på tanken att det kan vara skadligt för barnet att flytta från sin invanda miljö. Följden blir att domstol inte i första hand vill flytta ett barn från den miljö som barnet redan är vant vid. Domstol kan dock behöva väga kontinuitetsprincipen mot att en överflyttning av barnet kan ge barnet en bättre kontakt med båda sina föräldrar. När principen får för stort genomslag kan konsekvensen bli att en förälder som har försvårat barnets umgänge med den andre föräldern på det här sättet har skapat förutsättningar för att få ha barnet fortsatt boende hos sig.⁹¹ Rejmer visar att en majoritet av domarna om vårdnad, 66 procent, motiverades med just stabiliteten för barnet. I de fall då båda föräldrarna ansetts vara lämpliga har domstol därför förordnat om att det bästa för barnet är att bo kvar i den redan invanda miljön. Kontinuitetsprincipen har alltså en stor betydelse i den praktiska tillämpningen.⁹²

---

⁸⁸ Se Singer (2012) s. 123-124.

⁸⁹ Se Socialstyrelsen (2004) s. 32.

⁹⁰ Se Rejmer (2003) s. 126-129.

⁹¹ Se Singer (2012) s. 125.

⁹² Se Rejmer (2003) s. 129, se även Schiratzki (2008) s. 92.

3 Utredningsskyldigheten

3.1 Domstolens utredningsskyldighet

I mål som rör vårdnad, boende och umgänge har domstolen en utredningsskyldighet enligt FB. Domstolen är skyldig att informera socialnämnden om målet, då socialnämnden ska ges möjlighet att lämna relevanta upplysningar. Socialnämnden å sin sida är skyldig att lämna de upplysningar som är av betydelse för målet till domstolen. Utöver detta får domstol uppdra åt socialnämnd, eller annat organ, att utföra en utredning. Att inhämta en utredning är dock inte ett krav enligt FB. Den som genomför en eventuell utredning ska försöka klarlägga och redovisa barnets inställning, om inte det bedömas vara olämpligt. Domstolen ska se till att utredningen bedrivs skyndsamt.⁹³

Utredningsskyldigheten i FB innebär att det är domstolen som ansvarar för att målet blir tillbörligt utrett. Domstolen har därmed ett eget utredningsansvar och kan inte förlita sig på enbart den information som föräldrarna lämnar.⁹⁴ Samtidigt är det inte obligatoriskt för domstolen att begära in en utredning från socialnämnden, eftersom domstolen kan bedöma att parternas egen utredning är tillräcklig. I vissa fall kan det dock utgöra rättegångsfel att inte begära in en utredning. Praxis är att domstolen måste begära in en utredning när sakförhållandena är oklara i målet. Upplysningar som domstolen begär in initialt benämns snabbupplysningar, medan en eventuell utredning som socialnämnden genomför därefter benämns utredning avseende vårdnad, boende och umgänge⁹⁵. Ett mål är tillbörligt utrett då domstolen har tillräckligt underlag för att kunna bedöma att beslutet är förenligt med barnets bästa.⁹⁶ För att undvika att begreppet barnets bästa

---

⁹³ Se 6 kap. 19 § FB.

⁹⁴ Se Singer (2012) s. 153-154.

⁹⁵ Härefter benämns utredning avseende vårdnad, boende och umgänge ”vårdnadsutredning” i uppsatsen.

⁹⁶ Se Schiratzki (2013) s. 135-137, jmf. 6 kap. 19 § FB.

används ”slentrianmässigt” ska både socialnämnd och domstol även tydligt visa hur de resonerat i målen.⁹⁷

När domstol avgör mål som avser vårdnad, boende och umgänge är det barnets intresse som domstolen utgår från. Vid varje avgörande ska domstolen besluta i enlighet med barnets bästa. Domstolen är inte bunden av parternas yrkanden såsom i andra typer av mål, utan ges rätt att genom en officialprövning gå utanför både parternas yrkanden och medgivanden. Även vid föräldrarnas egna överenskommelser ska domstolen se till att överenskommelsen är förenlig med barnets bästa.⁹⁸ Domstolen har alltså en utredningsskyldighet både när föräldrarna är överens och när de tvistar.⁹⁹ Att domstolen vidtar en officialprövning kan skydda svagare part och jämna ut den obalans mellan parterna som eventuellt föreligger. En officialprövning skyddar andra intressen än vad parterna själva tillåts bestämma över, i detta fall barnets intresse. Kritiken mot att domstolen processleder på det här viset har varit att handläggningstiderna förlängs och att domstolen ofta inte har tillräcklig kunskap om sakförhållandena i målet, samt att domstolen riskerar att vara partisk.¹⁰⁰

3.2 Vårdnadsutredningen

Syftet med vårdnadsutredningen är att ge domstolen ett tillräckligt underlag för att kunna besluta vad som är barnets bästa utifrån barnets situation.¹⁰¹ Det är domstolen som kan begära in en vårdnadsutredning, utredaren i sin tur ska försöka klarlägga barnets inställning och även lämna ett förslag till beslut i utredningen.¹⁰² Socialstyrelsen har gett ut allmänna råd för hur vårdnadsutredningen bör utföras av socialnämnden. De delar som bör ingå är samtal med föräldrarna, samtal med en ny partner, kontakt med barnet,

---

⁹⁷ Se prop. 2005/06:99 s. 40, se även Ryrstedt (2009) s. 1018.

⁹⁸ Se Schiratzki (2013) s. 187-189, se även Westberg (1988) s. 819 & s. 839, jmf. 17 kap. 3 § RB.

⁹⁹ Se Sjösten (2014) s. 221.

¹⁰⁰ Se Westberg (1988) s. 25-27 & s. 985.

¹⁰¹ Se Singer (2012) s. 155.

¹⁰² Se 6 kap. 19 § tredje och fjärde stycket FB.

referenspersoner (exempelvis personal vid barnets förskola eller skola) samt registeruppgifter. Registeruppgifter rör föräldrarna och eventuellt ny partner, de bör hämtas från socialtjänstens egna register samt från polismyndighetens belastnings- och misstankeregister. Utredaren bör enbart redovisa de uppgifter ur registren som är relevanta för utredningen.¹⁰³ Samtalet med föräldrarna bör enligt socialstyrelsen handla om barnet, föräldrarollen och föräldrarnas omsorgsförmåga. Utöver detta bör utredaren även ta reda på hur föräldrarna ser på sin egen situation, barnets relation till andra i familjen, samarbetet mellan föräldrarna, den andre förälderns förmåga att vara förälder, samt hur vårdnad, boende och umgänge bör lösas utifrån barnets behov.¹⁰⁴

Kontakten med barnet bör innefatta att utredaren träffar barnet både enskilt och med var förälder för sig. Inledningsvis bör kontakten ske i föräldrarnas båda hemmiljöer. Syftet med kontakten är, enligt socialstyrelsen, att ta reda på hur barnet mår, barnets utveckling och mognad samt samspel och anknytning till föräldrarna, föräldrarnas eventuellt nya partner samt eventuella syskon. Barnet bör ges tillfälle att berätta om sin situation och sin inställning. Om det har förekommit våld eller andra övergrepp mot barnet bör utredaren ta reda på vad detta inneburit för barnet. Om det skulle vara olämpligt att prata direkt med barnet kan utredaren istället låta barnet komma till tals genom en person som känner barnet väl. Om utredaren inte har haft någon kontakt med barnet, eller bedömt att det varit olämpligt att klarlägga barnets egen inställning, bör utredaren redovisa skälen för detta.¹⁰⁵

En uppföljning av socialstyrelsen, från 2011, visar att utredaren som huvudregel redovisar ett förslag till beslut, dock uteblir grunderna för bedömningen och beslutet i många fall. De tillfrågade domarna i uppföljningen önskar att socialnämnden blir tydligare i sitt resonemang och med sina skäl till bedömningen.¹⁰⁶ Utredare vid socialnämnder menar att ett

---

¹⁰³ Se SOSFS 2012:4 s. 11-15.

¹⁰⁴ Punkterna är direkt hämtade från SOSFS 2012:4 s. 11-12.

¹⁰⁵ Se SOSFS 2012:4 s. 12-15.

¹⁰⁶ Se Socialstyrelsen (2011) s. 28-29.

problem är att domstol kan frångå deras rekommendation till beslut, utan att i domskälen tydligt motivera varför.¹⁰⁷

3.3 Riskbedömningen

När domstol avgör vad som är barnets bästa i ett mål avseende vårdnad, boende eller umgänge ska domstolen även ta ställning till om det föreligger en risk för att barnet far illa. En förälders kontakt med barnet kan begränsas eller i vissa fall helt uteslutas, om domstolen skulle konstatera att en risk föreligger för barnet. För att en miljö ska anses utgöra en risk för barnet måste den risknivå som lagen uppställer föreligga. Samtliga miljöer, som kan anses vara olämpliga för ett barn, omfattas alltså inte. Utöver detta måste den risknivå som lagen kräver kunna bevisas rättsligt.¹⁰⁸ Ju större ansvar en förälder har för barnet, desto mer begränsad måste risken för barnet vara. Om barnet exempelvis inte kan bo med en förälder, då detta inte hade varit förenligt med barnets bästa, kan föräldern istället medges umgänge med barnet.¹⁰⁹ Viktigt att poängtera är att utgångspunkten för vårdnadstvister är separationen i sig, inte egentligen att en förälder skulle utgöra en risk för barnet.¹¹⁰

När det inkommer uppgifter om övergrepp i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge måste domstol pröva dessa uppgifter och genomföra en riskbedömning. Om domstolen skulle konstatera att en risk föreligger för barnet, bör denna risk väga tungt i domstolens bedömning. Här gäller inte de höga beviskrav som föreligger i brottmål, vilket innebär att även en nedlagd förundersökning ska beaktas av domstolen. Riskbedömningen tar sikte på tidigare omständigheter, men risken i sig ska föreligga framåt i tiden. Omständigheter som framhålls i propositionen och som kan ha betydelse vid bedömningen är tidigare övergrepp eller hot om övergrepp, allmän attityd till

---

¹⁰⁷ Se SOU 2014:49 s. 176-177.

¹⁰⁸ Se Kaldal (2010) s. 70-71.

¹⁰⁹ Se Schiratzki (2013) s. 152.

¹¹⁰ Se Kaldal (2010) s. 225.

våld, missbruksproblem och psykisk sjukdom. Vidare står det att en ”enstaka överilad handling” av en förälder, inte behöver innebära samma risk som när en förälder systematiskt gjort sig skyldig till övergrepp. Det senare kan vara svårt att förändra. Om det har förekommit övergrepp tidigare, men som har upphört, behöver inte det innebära att barnet riskerar att fara illa. Domstol ska även ta hänsyn till barnets inställning i målet.¹¹¹ Riskbedömningen sker i två steg, det första steget är när domstolen utreder om det föreligger en risk för barnet. Om en risk för barnet skulle konstateras finns den med i steg två, vilket är domstolens helhetsbedömning. Om risken utesluts finns den däremot inte med i den här helhetsbedömningen av det enskilda barnets bästa. Här föreligger en stor skillnad från andra grunder som är med i helhetsbedömningen, såsom barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar och barnets vilja. Dessa delar bevisas eller utesluts inte på det här sättet, utan finns alltid med i den slutliga bedömningen.¹¹²

I samband med vårdnadsutredningen har även socialnämnden en skyldighet att göra en riskbedömning, vilket förtydligades vid lagändringarna i FB år 2006.¹¹³ I förarbetet står att det är lika viktigt att utredaren gör en riskbedömning som att domstolen gör det, när uppgifter som kan innebära att barnet far illa har framkommit. Utredaren måste genom kontakten med barnet ta reda på hur barnet upplever situationen och även ta ställning till risken för framtida övergrepp, samt hur barnet påverkats och kommer att påverkas. Av förarbetet följer att en riskbedömning måste vidtas av utredaren i samtliga fall då omständigheter som kan innebära att barnet far illa har framkommit.¹¹⁴ Om uppgifter om våld inom familjen skulle framkomma under utredningens gång, ska även en bedömning göras av om en barnavårdsutredning bör inledas.¹¹⁵ Tilläggas kan att barn som bevittnat våld inom familjen idag betraktas som

---

¹¹¹ Se prop. 2005/06:99 s. 42-43.

¹¹² Se Kaldal (2010) s. 226-227 & s. 251-252.

¹¹³ Se prop. 2005/06:99 s. 42-43, se även Socialstyrelsen (2007) s. 7.

¹¹⁴ Se SOU 2005:43 s. 207.

¹¹⁵ Se Socialstyrelsen (2012) s. 143, jmf. 11 kap. 1 § SoL.

brottsoffer, vilket innebär att socialnämnden har ett särskilt ansvar för att ge det stöd och den hjälp barnet i sådant fall kan behöva.¹¹⁶

Socialstyrelsens senaste uppföljning från 2011 visar att det är relativt ovanligt att socialnämnden dokumenterar sin riskbedömning, vilket gör det svårt att dra några slutsatser om hur ofta de genomförs. 40 procent av kommunerna som tillfrågades svarar att de alltid dokumenterade när en riskbedömning vidtas, 21 procent svarar att de så gott som aldrig gör det. 2005 dokumenterades en riskbedömning i 31 procent av ärendena, 2009 hade dokumentationen ökat till 38 procent.¹¹⁷ Kommunerna uppger att de saknar instrument och vägledning för att kunna vidta en säker riskbedömning och att de enbart genomför en sådan när det redan förekommit uppgifter om våld eller annan risk. De tillfrågade domarna uppger att de behöver tydligare riskbedömningar, särskilt i de fall då det redan finns en fällande dom om våld inom familjen. Socialstyrelsen tar upp att ordet ”risk” väldigt sällan ens används i utredningarna. När omständigheter, som kan innebära en risk för barnet, finns med i bedömningen är de istället enbart med i den allmänna beskrivningen och blir därför inte tydligt bedömda som just en risk för barnet. Socialstyrelsen menar därför att ansvaret för att bedöma risken för barnet flyttas från utredaren till domstolen.¹¹⁸

Den utredning som publicerats i år, 2017, visar att socialnämnderna, när det förekommit uppgifter som kan utgöra en risk för barnet, i nio fall av tio helt eller delvis dokumenterar en riskbedömning i vårdnadsutredningen. Domarna har en dokumenterad riskbedömning i något lägre utsträckning, en delvis dokumenterad riskbedömning finns i två tredjedelar av målen där uppgifter om en risk för barnet förekommit. Såväl socialnämnd som domstol vidtog en riskbedömning i samtliga fall där det förekom uppgift om sexuella övergrepp. Vid uppgifter om våld eller hot mot barnet eller den andra föräldern är frekvensen något lägre för både socialnämnd och domstol. Hur

---

¹¹⁶ Se prop. 2005/06:166 s. 16, se även prop. 2012/13:10 s. 129, jmf. 5 kap. 11 § fjärde stycket SoL.

¹¹⁷ Se Socialstyrelsen (2011) s. 24-25.

¹¹⁸ Se Socialstyrelsen (2011) s. 22-25.

riskbedömningen redovisas varierar mycket både i vårdnadsutredningarna och i domarna. Även vilka omständigheter som behandlas, samt hur de behandlas, varierar avsevärt i vårdnadsutredningarna.¹¹⁹

3.4 Risken att barnet far illa i praxis

I ett prejudikat från 2000 tillerkänns modern ensam vårdnad om barnen, till följd av, vad som beskrivs som, föräldrarnas svåra och djupa konflikt.¹²⁰ Fadern har tidigare dömts för misshandel av modern, vilket även inneburit att han under en tid haft kontaktförbud. HovR beslutar först om gemensam vårdnad om barnen, bedömningen är att svårigheterna som kontaktförbudet medför är av övergående natur. Målet överklagas därefter till HD, som gör bedömningen att misshandeln skett i en upprörd situation och att den inte innebär att fadern skulle vara olämplig som vårdnadshavare. Däremot menar HD att misshandeln är ett exempel på föräldrarnas svårigheter att lösa sina konflikter avseende barnen. Modern uppger vidare att hon är rädd för fadern och därför inte har haft kontakt med honom avseende barnen. HD:s domslut är att den gemensamma vårdnaden ska upplösas och att modern tillerkänns ensam vårdnad om barnen. Grunden är att föräldrarnas konflikt innebär att det är omöjligt för dem att samarbeta kring frågor som rör barnen. Fadern tillerkändes umgänge med barnen i både TR och HovR, frågan prövades inte av HD.¹²¹ Ryrstedt belyser i en analys av rättsfallet att barnens uppfattningar inte framkommer i HD:s bedömning, trots att utredaren tydligt redovisat för deras inställningar.¹²²

Ett omskrivet prejudikat från 2003 rör frågan om umgänge ska utebli med hänsyn till risken för att barnet far illa.¹²³ Barnet är vid HD:s avgörande tre år gammalt och har under hela sitt liv bott tillsammans med sin moder, som har

---

¹¹⁹ Se SOU 2017:6 s. 338-340.

¹²⁰ Se NJA 2000 s. 345.

¹²¹ Se NJA 2000 s. 345.

¹²² Se Ryrstedt (2009) s. 1026.

¹²³ Se NJA 2003 s. 372, se även Schiratzki (2003/04) s. 642-652 & Ryrstedt (2009) s. 1013-1037.

ensam vårdnad. Fadern yrkar till en början på gemensam vårdnad och umgänge i TR, men släpper sedan yrkandet på gemensam vårdnad. Modern framhåller att barnet riskerar att fara illa vid umgänge med fadern. I målet framkommer att den kontaktperson som närvarat vid faderns umgängestillfällen frånsagt sig uppdraget till följd av faderns uppträdande. Även utredaren som genomfört vårdnadsutredningen i målet framhåller att fadern upplevs som psykiskt instabil och visar hastiga personlighetsförändringar. I utredningen konstateras att det är ytterst tveksamt om ett umgänge med fadern är till barnets bästa. TR delar utredarnas bedömning och lämnar därför faderns yrkande om umgänge utan bifall. Målet överklagas till HovR, som kommer till motsatt domslut och förordnar om umgänge tillsammans med kontaktperson. Målet avgörs slutligen i HD som fastställer HovR:s domslut. HD framhåller, likt HovR, att fadern är mycket fäst vid barnet och vill barnets bästa. HD konstaterar att det finns en konkret risk att barnet far illa vid umgänge med fadern, men menar att risken motverkas genom ett begränsat umgänge i närvaro av kontaktperson. HD anför slutligen att det är i barnets intresse och i enlighet med barnets bästa att ha kontakt med sin fader.¹²⁴ Ryrstedt framhåller i en analys av avgörandet att HD tycks utgå från att barn har behov av båda föräldrar, utan att problematisera detta eller vidta en individuell bedömning. Om barnet var för litet för att uttrycka sin vilja, borde HD istället ha iakttagit barnet tillsammans med föräldrarna.¹²⁵ Schiratzki varnar för domens konsekvenser, då domen innebär att en konkret risk för barnet inte längre utesluter ett umgänge. Visserligen ska risken motverkas genom att barnet skyddas, eftersom en kontaktperson är närvarande. Syftet med en kontaktperson är emellertid att vara en trygghet för barnet. Kontaktpersonen har inte befogenheter att ingripa vid en hotfull situation och därför inte någon reell möjlighet att skydda barnet. Schiratzki påpekar dessutom att det inte finns något krav på utbildning för uppdraget. Även Schiratzki menar att barnets inställning varken har blivit

---

¹²⁴ Se NJA 2003 s. 372.

¹²⁵ Se Ryrstedt (2009) s. 1023-1024.

utredd eller beaktats i målet. HD har därmed inte följt kravet på utredning eller visat på en individualiserad bedömning av barnets bästa.¹²⁶

Ett avgörande från 2005 rör riskbedömning, avseende umgänge, när det förekommer uppgifter om våld.¹²⁷ Av utredningen i målet framkommer att modern vistas i miljöer och umgås med tungt kriminellt belastade personer, utredarna ifrågasätter därför starkt moderns lämplighet som vårdnadshavare. Modern framför att fadern hotat och misshandlat henne och barnen. I utredningen berättar även de tre gemensamma barnen att fadern slår dem när han blir arg. TR tillerkänner fadern ensam vårdnad om barnen, bedömningen är att han kan ge den omvårdnad, trygghet och fostran som barnen har behov av. Målet överklagas till HovR, som ändrar TR:s dom, och tillerkänner modern ensam vårdnad och fadern umgänge varannan vecka. HovR bedömer att moderns tidigare levnadsförhållanden var en konsekvens av hur fadern behandlat henne och att de förhållandena inte längre föreligger. Moderns påstående om hot och misshandel under relationen får även stöd av barnens uppgifter och vittnesbevisningen. Barnen har vid flera tillfällen bevittnat när modern blivit hotad och slagen av fadern. HovR bedömer att faderns behov av att kontrollera modern har inneburit att han begränsat barnens möjligheter att ha kontakt med henne, samt släktingar och vänner på hennes sida. HovR gör bedömningen att det finns en risk att barnen far illa av att fadern är ensam vårdnadshavare. Gemensam vårdnad bedöms vara uteslutet då föräldrarna inte kan kommunicera varandra. Det bästa för barnen är att modern tillerkänns ensam vårdnad. Modern har i målet medgivit ett växelvis boende. HovR beslutar att trots detta begränsa umgänget med fadern till veckoslut varannan vecka. Bedömningen är att ett växelvist boende inte är förenligt med barnens bästa.¹²⁸

I ett prejudikat från 2006 är frågan om den gemensamma vårdnaden ska bestå efter att modern dömts för försök till dråp av fadern.¹²⁹ Både TR och HovR

---

¹²⁶ Se Schiratzki (2003/04) s. 642-652.

¹²⁷ Se RH 2005:38.

¹²⁸ Se RH 2005:38.

¹²⁹ Se NJA 2006 s. 26.

fastställer att vårdnaden ska vara fortsatt gemensam mellan parterna. Fadern kan inte tänka sig att ha kontakt med modern då han fortfarande är rädd för henne. HD påpekar i domskälen att faderns inställning måste respekteras och att det inte kan krävas av fadern att ha någon direkt kontakt med modern efter det som har hänt. Domslutet blir därför att den gemensamma vårdnaden upplöses och att fadern tillerkänns ensam vårdnad. HD betonar dock att båda föräldrarna har ett gemensamt ansvar för att barnen får umgås med den förälder som inte har vårdnaden. Enligt HD har fadern dock visat att han kan leva upp till detta ansvar och se till att barnen får ha ett umgänge med modern.¹³⁰

3.5 Barn som bevittnat eller utsatts för övergrepp

I Sverige lever idag ungefär 150 000 barn i hem där det förekommer våld och cirka 13 procent av alla barn har upplevt våld i hemmet en eller upprepade gånger.¹³¹ Att ett barn bevittnat våld eller andra övergrepp innebär, enligt propositionen, att barnet har sett eller hört den brottsliga gärningen i fråga.¹³² Forskningen har visat att det finns en tydlig koppling mellan att bevittna våld och att själv utsättas för våldet. Ungefär hälften av de barn som blivit vittnen till våld i hemmet har själva också blivit utsatta för våldet. Barn till separerade föräldrar har som grupp i högre utsträckning upplevt våld i hemmet än andra grupper av barn. Barn berättar sällan om vad de har varit med om, utan våldet blir istället ofta en hemlighet för hela familjen. Våld mot barn innefattar såväl fysiskt som psykiskt våld, sexuella övergrepp och kränkningar.¹³³ Ett barn blir även utsatt för psykisk misshandel av att leva i en miljö där våld förekommer och av att bevittna våld i sin närhet.¹³⁴ Det har konstaterats att ett barn kan fara lika illa av att bevittna våld, som att själv vara direkt utsatt

---

¹³⁰ Se NJA 2006 s. 26.

¹³¹ Se Socialstyrelsen (2016) s. 27-28, se även Barnombudsmannen (2005) s. 15, Barnombudsmannen (2012) s. 9 & Brå (2014) s. 73.

¹³² Se prop. 2005/06:166 s. 17.

¹³³ Se Socialstyrelsen (2016) s. 27-28, se även Barnombudsmannen (2005) s. 15 & Cederborg och Warnling-Nerep (2014) s. 159.

¹³⁴ Se prop. 2005/06:166 s. 13.

för våldet.¹³⁵ En studie har visat att våld i relationen mellan föräldrarna är den största riskfaktorn för att barnet själv utsätts för misshandel.¹³⁶ Brås rapporter har visat att våld i nära relationer är ett upprepningsbrott, i den bemärkelsen att det är mycket vanligt att den som utsätts även utsätts upprepade gånger.¹³⁷ Våldet i en nära relation brukar vara både systematiskt och kontinuerligt, vilket skapar en väldigt otrygg uppväxtmiljö för barnet.¹³⁸ En förälder som är utsatt för våld i hemmet kan dessutom vara rädd för att förlora kontakten med barnet och vågar därför inte avsluta relationen med den andre föräldern.¹³⁹ Det är mycket ovanligt att barnet kan ha levt i en familj där det förekommit våld mellan föräldrarna, utan att själva ha märkt av detta. Barnet kan även uppfatta det som att det är barnets ansvar att hjälpa den förälder som blir utsatt eller att det är barnets eget fel att en förälder blir misshandlad av den andra föräldern. Att som förälder misshandla den andra föräldern inför barnet är alltid att visa en brist på omsorg och respekt för barnet.¹⁴⁰

Rejmer visar i sin avhandling att många av de föräldrar som hamnar i en vårdnadstvist redan befinner sig i en socialt och ekonomiskt utsatt situation. Lite mer än 40 procent av föräldrarna förekommer sedan tidigare i socialregistret av annan orsak, särskilt ekonomiskt bistånd. 24, 5 procent av fäderna förekommer i polisregistret, motsvarande siffra för mödrarna är 13 procent. För totalbefolkningen var motsvarande siffror 14 procent för männen och 5 procent för kvinnorna.¹⁴¹ Det finns även ett samband mellan att det har förekommit våld i relationen och att paret hamnar i en tvist rörande vårdnad, boende eller umgänge.¹⁴² Studier har visat att våldet i en parrelation inte har en direkt koppling till separationen, utan brukar ha flera orsaker, men att våld har förekommit i upp till 75 procent av de fall där föräldrarna hamnar i en

---

¹³⁵ Se prop. 2012/13:10 s. 97.

¹³⁶ Se SOU 2014:49 s. 243-244.

¹³⁷ Se Brå (2014) s. 57-65, se även Brå (2010) s. 16-17.

¹³⁸ Se prop. 2011/12:4 s. 15.

¹³⁹ Se Socialstyrelsen (2016) s. 19, se även ROKS (2011) s. 42.

¹⁴⁰ Se SOU 1995:60 s. 364.

¹⁴¹ Se Rejmer (2003) s. 74-77.

¹⁴² Se SOU 2014:49 s. 175.

vårdnadstvist.¹⁴³ Att förordna om samarbetsamtal mellan föräldrarna som en lösning på en tvist om vårdnad, boende eller umgänge, när det har förekommit våld i relationen, är i många fall olämpligt.¹⁴⁴ Enligt socialstyrelsen bör den som arbetar med vårdnadsutredningar ha kunskaper om våld, hot och missbruk samt psykisk ohälsa i familjen.¹⁴⁵

Barn får svårare att berätta om att det förekommer våld i hemmet ju äldre de blir, ofta håller äldre barn våldet hemligt i flera år. Dels kan det bero på att förövaren har hotat och bestraffat barnet till att vara tyst, dels på att förövaren lägger över skulden på barnet självt. Barnet känner ofta en lojalitet mot familjen och kan vara rädd för vilka konsekvenser det skulle få att berätta.¹⁴⁶

Barnombudsmannen rapporterar att socialtjänsten är frånvarande för många barn. De här barnen bor kvar i familjer där det har förekommit våld och de måste hälsa på en förälder mot sin uttryckta vilja. Kommunen har ett yttersta ansvar, men hur kommunerna faktiskt agerar skiljer sig åt beroende på vilken kommun det handlar om. Barnombudsmannen har uppmärksammat det här och flera tillsynsrapporter har visat att kvaliteten, utbudet och stödet som erbjuds, skiljer sig åt i betydande grad mellan socialtjänsterna. Det har också konstaterats att blivande socionomer i landet har stora kunskapsbrister om just barnets rättigheter.¹⁴⁷ Problemet med en ojämn kvalitet och en ojämn kompetens mellan kommunerna lyfts även i en relativt ny utredning från 2014.¹⁴⁸ En förklaring som ges är att flera instanser blivit bättre på att identifiera de barn som riskerar att fara illa, men p.g.a. bristande resurser blir många av de barnen inte utredda och ges inte heller stödinsatser.¹⁴⁹ De fall av våldsbrott och sexualbrott mot barn under sex år, som trots detta synliggörs, når väldigt sällan till åtal. Knappt åtta procent av dessa brott tas upp i domstol. För barn upp till 18 år ledde anmälningar och förundersökningar i 18 procent

---

¹⁴³ Se Rejmer (2003) s. 132.

¹⁴⁴ Se SOU 1995:60 s. 375.

¹⁴⁵ Se Socialstyrelsen (2012) s. 209.

¹⁴⁶ Se Barnombudsmannen (2012) s. 27, se även Socialstyrelsen (2012) s. 54-55.

¹⁴⁷ Se Barnombudsmannen (2012) s. 37.

¹⁴⁸ Se SOU 2014:49 s. 129-130.

¹⁴⁹ Se SOU 2014:49 s. 146.

av fallen till åtal. Det finns ett stort mörkertal, speciellt när brotten sker inom familjen.¹⁵⁰ Att utreda och bevisa olika typer övergrepp mot barn är svårt, dels för att många övergrepp inte ger synliga skador, dels för att både barnet och de vuxna kan försöka dölja övergreppen.¹⁵¹

I socialstyrelsens granskning från 2004 är någon form av övergrepp dokumenterad, genom dom eller polisanmälan, i 15 procent av målen. Anklagelser om övergrepp förekommer i flera mål och ökar från att år 1999 röra en fjärdedel av målen, till att år 2002 finnas i ungefär hälften av målen. Socialstyrelsen visar att uppgifter om våld ofta knyts till separationen i sig i vårdnadsutredningen, istället för till personen som utövat våldet. Slutsatsen i vårdnadsutredningarna blir då att våldet är övergående, i och med föräldrarnas separation. När våldet inte kan styrkas genom en dom får det sällan någon betydelse för utgången i målet. Anklagelser nämns för det mesta inte i domskälen och om de nämns brukar domstolen enbart konstatera att de inte styrkts.¹⁵² Det har även visat sig att uppgifter om våld eller sexuella övergrepp i vårdnadsutredningar i många fall betraktas som falska anklagelser. Bedömningen har då varit att en förälder anklagar den andre för att smutskasta denne i tvisten, med förhoppningen att erhålla ensam vårdnad om barnet. Forskning har dock visat att det är ovanligt att våld uppkommer först vid en separation, snarare är det så att våldet då ökar. Även falska anklagelser om sexuella övergrepp har visat sig vara ovanliga i den här typen av tvister.¹⁵³ Rejmer menar i sin avhandling från 2003 att både socialnämnd och domstol har uppfattningen att vårdnads- och umgängesfrågan inte bör påverkas av misshandel som sker i samband med föräldrarnas separation. Om barnet har bevittnat våldet tillmäts inte betydelse.¹⁵⁴

ROKS¹⁵⁵ menar att lagändringarna 2006 inte har haft avsedd effekt, till följd av att både utredare och domare saknar kunskap om hur våldet i den nära

---

¹⁵⁰ Se Barnombudsmannen (2012) s. 47, se även Barnombudsmannen (2005) s. 14.

¹⁵¹ Se Kaldal (2010) s. 199.

¹⁵² Se Socialstyrelsen (2004) s. 24-25.

¹⁵³ Se Kaldal (2010) s. 81.

¹⁵⁴ Se Rejmer (2003) s. 131.

¹⁵⁵ ROKS är en förkortning av Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige.

relationen drabbar föräldern och barnet. Domstolar hänvisar till nedlagda förundersökningar, trots att övergrepp mot barn är mycket svåra att bevisa. ROKS menar dessutom att domstolar inte beaktar att våld mot föräldern innebär en risk för att också barnet utsätts.¹⁵⁶

Ett tidigare förslag har varit att inrätta ett nationellt kunskapscentrum om våld och övergrepp mot barn, för att kunna utveckla och sprida den kunskap som finns kring våldsutsatta barn.¹⁵⁷ Bristerna i kunskap hos socialtjänsten påtalas redan 1995 och det innefattar även brister i handläggningen. Kritiken bestod i att misshandeln i den nära relationen ofta behandlades som ett relationsproblem och handläggningen till stor del var beroende av den enskilde utredaren.¹⁵⁸ Förslaget från 1995 innefattade bl.a. vidareutbildning inom socialtjänsten, samt att kommunerna skulle ha särskilda åtgärdsprogram för hur de skulle bemöta kvinnor som utsatts för våld.¹⁵⁹ Det fanns även ett förslag om att de yrkesutbildningar som i sitt arbete kommer i kontakt med den här problematiken skulle få utbildning på området.¹⁶⁰ Först i år, 2017, har regeringen lämnat ett förslag om att de yrkesgrupper som kommer i kontakt med våld i nära relationer ska tillgodose sig kunskap om detta som en obligatorisk del av sin utbildning.¹⁶¹

3.6 Studier och granskningar av handläggningen

Socialstyrelsen har granskat vårdnads-, boende- och umgängedomar från åren 1999 och 2002. Rapporten är något äldre, men synliggör en del av de brister som fortfarande visar sig i handläggningen av dessa mål. När fäderna har bedömts brista i omsorgsförmåga beror det vanligtvis på att de antingen har dömts eller polisanmälts för misshandel av mödrarna. År 1999 bedöms

---

¹⁵⁶ Se ROKS (2011) s. 43-44.

¹⁵⁷ Se SOU 2014:49 s. 147-148.

¹⁵⁸ Se SOU 1995:60 s. 117-119.

¹⁵⁹ Se SOU 1995:60 s. 135-136.

¹⁶⁰ Se SOU 1995:60 s. 390.

¹⁶¹ Se rskr. 2016/17:10 s. 147-148.

fäderna brista i omsorgsförmåga i en tredjedel av domarna, år 2002 rör det sig om två femtedelar av domarna. När mödrarna bedöms brista i omsorgsförmåga rör det sig till största delen om psykiska problem, i några få fall handlar det om att modern hindrat barnets umgänge med fadern eller andra anhöriga. Socialstyrelsen visar att domstolen i 17 procent av domarna från 1999 och i 24 procent av domarna från 2002 bedömt att omsorgsförmågan är tillräcklig, medan de som utfört granskningen menar att det föreligger ”allvarliga missförhållanden”. Som exempel finns ett fall från en TR som konstaterar att båda föräldrarna är ”kompetenta föräldrar”, trots att fadern i fallet är dömd för ofredande, olaga hot och misshandel av modern.¹⁶² Socialstyrelsen ifrågasätter om en förälder som hotar och misshandlar den andre föräldern kan vara en kompetent förälder. Vidare framhåller socialstyrelsen att barnet i många fall inte uppmärksammas och att en del domar istället tycks försöka skipa rättvisa mellan föräldrarna. Socialstyrelsen menar att det möjligen ställs för höga krav på domstolen och att det finns ett behov av att utredarna, d.v.s. socialnämnden, bidrar mer under processen. Slutligen ifrågasätter socialstyrelsen om ”toleransnivån är för hög när det gäller bedömningar av barnens livsvillkor” och påpekar att också vårdnadsutredare har en anmälningsskyldighet. En barnavårdsutredning bör inledas även om det pågår ett mål avseende vårdnad, boende eller umgänge i de fall där situationen kräver det.¹⁶³

I Rejmers avhandling från 2003 framkommer att barnet i många fall i handläggningen behandlas schablonmässigt av tingsrätterna. Informationen om barnet är för det mesta begränsad till namn, ålder och kön, samt i vissa fall citat från vårdnadsutredningen. Tingsrätterna följer i 92 procent av sina beslut vårdnadsutredningens rekommendation. I enbart åtta procent av vårdnadsutredningarna kartlägges vad barnets egen inställning och vilja är, och i dessa fall är barnen 12 år eller äldre.¹⁶⁴ De yrkesgrupper som arbetar med vårdnadstvister anser att vårdnadsutredningen inte täcker domstolens

---

¹⁶² Se Socialstyrelsen (2004) s. 28-29.

¹⁶³ Se Socialstyrelsen (2004) s. 35-38.

¹⁶⁴ Se Rejmer (2003) s. 126-129.

informationsbehov till fullo. Yrkesgrupperna instämmer dock i att vårdnadsutredningen effektivt samlar ihop information. En anledning till att informationen brister, enligt undersökningen, kan vara att domarna inte använder sin möjlighet att ge riktlinjer för vårdnadsutredningen.¹⁶⁵ Studien visar att domstolar tenderar att utgå från vad lagtext och praxis presumerar är barnets bästa, men utelämnar vad det bästa för barnet i fråga skulle vara. Bedömningen blir därför schablonmässig och innefattar enbart barnets grundläggande behov, d.v.s. de som fastställts i lagtext, och underlåter att ta hänsyn till den subjektiva sidan av barnets bästa.¹⁶⁶ En studie av Ryrstedt från 2009 pekar i samma riktning, trots att lagstiftaren år 2006 betonade att domstol och socialnämnd tydligare ska visa sina resonemang i den här typen av mål. Studien visar att domstol tycks utgå från de kriterier som lagtexten ger och sedan övertolka dessa, istället för att göra en verkligt individuell bedömning i målen.¹⁶⁷

Vid den undersökning som kommittén genomförde inför den senaste lagändringen 2006, framkommer det att påståenden om sexuella övergrepp är relativt vanliga i mål avseende vårdnad, boende och umgänge. Domstolar dömer till gemensam vårdnad mot en förälders vilja, även när uppgifter om övergrepp har förekommit i målen.¹⁶⁸ Barnombudsmannen rapporterade 2005 om att socialtjänsten inte gör någon riskbedömning i 65 procent av de fall då det förekommit uppgifter om våld, domstolen vidtar inte någon riskbedömning i 71 procent av de fallen. Domstolen saknar även en diskussion i domskälen kring våldet i 52 procent av de mål där uppgifter om våld förekommit.¹⁶⁹ I en artikel av Rejmer, som publicerades 2014, framkommer att det saknas en argumentation utifrån risken att barnet far illa i samtliga granskade vårdnadsutredningar. Rejmer poängterar att detta är trots att det i de här fallen finns omständigheter som kan utgöra en risk för barnet. Riskbedömningarna uteblir även i de fall då det finns anklagelser om hot och

---

¹⁶⁵ Se Rejmer (2003) s. 107-108.

¹⁶⁶ Se Rejmer (2003) s. 135.

¹⁶⁷ Se Ryrstedt (2009) s. 1013-1037.

¹⁶⁸ Se prop. 2005/06:99 s. 41.

¹⁶⁹ Se Barnombudsmannen (2005) s. 28-29.

våld. Granskningen visar att i de fall då barnet vill ha ett umgänge med föräldern så uppmärksammar utredaren detta. I de fall då barnet däremot inte är positivt till ett umgänge, blir barnets inställning inte uppmärksammas. Umgänget med en förälder övervägs enbart av utredarna när det även finns uppgifter om våld.¹⁷⁰ Kommunerna som granskades, följde socialstyrelsen rekommendationer i hur en utredning bör bedrivas, men rapporteringen av resultaten skiljer sig åt. Utredarnas bedömning hamnar ofta i att beskriva barns generella behov och i att argumentera för barnets bästa utifrån de rättigheter barnet har enligt FB. Anknytningen till respektive förälder tonas ner, med motiveringen att ett framtida umgänge ändå innebär att barnet får en nära och god kontakt med båda föräldrarna.¹⁷¹

I den utredning som publicerats i år, 2017, har dokumentationen av riskbedömningar ökat betydligt både av socialnämnd och domstol. Vilka risker som behandlas och hur de behandlas varierar dock kraftigt.¹⁷² Påståenden om övergrepp förekommer i 35 procent av de granskade domarna. Domstolens beslut, i vårdnadsfrågan, överensstämde i 77 procent av domarna med rekommendationen i vårdnadsutredningen.¹⁷³ I de flesta fall undersöker både socialnämnd och domstol när det förekommer en uppgift om övergrep, om uppgiften kan styrkas väger den också tungt i bedömningen. Domstol konstaterar i många fall att ord står mot ord när det förekommit uppgifter om övergrepp. Socialnämnd och domstol kommer även, i de flesta fall, fram till att det inte finns belägg för uppgifterna om missförhållanden. Förekomsten av våld innebär inte heller att domstolen i varje fall bedömer att en förälder är olämplig som vårdnadshavare. Uppgifter om övergrepp blir även bedömda som samarbetsvårigheter mellan föräldrarna. I en del av de fallen vidtas inte någon riskbedömning beträffande barnen, utan domstol beslutar istället om ensam vårdnad till följd av samarbetsproblemen.¹⁷⁴ Utredningen framhåller att riskbedömningar idag vidtas i högre utsträckning, särskilt av

---

¹⁷⁰ Se Cederborg och Warnling-Nerep (2014) s. 368-369 & s. 374.

¹⁷¹ Se Cederborg och Warnling-Nerep (2014) s. 371-373.

¹⁷² Se SOU 2017:6 s. 338-339, se även avsnitt 3.3 ovan.

¹⁷³ Se SOU 2017:6 s. 153-155.

¹⁷⁴ Se SOU 2017:6 s. 341-343.

socialnämnden. Det finns dock fortfarande ett behov av att höja kvalitén på riskbedömningarna.¹⁷⁵

Cocozza ger en tänkbar förklaring till bristerna i handläggningen, nämligen dagens barnskyddssystem i Sverige. Cocozza hävdar att de som arbetar med barn som far illa inte har den utbildning och kunskap som krävs för uppdraget. Lagen stadgar att personal som arbetar inom socialtjänsten ska ha lämplig utbildning och erfarenhet¹⁷⁶, vilket i praktiken innebär att det är personer med socionomexamen som arbetar inom myndigheten. Cocozza menar att socionomutbildningen är en bred och mer generell utbildning och därför inte innefattar specifik kunskap om hur barnskyddsarbete genomförs. Hon visar även att den här typen av myndighetsutövning ofta är det första arbetet för en nyexaminerad socionom och att det dessutom är en stor omsättning på personal inom dessa myndigheter.¹⁷⁷ Även Rejmer pekar på detta, och att de utredare som arbetar med vårdnadsutredningen beskriver arbetsuppgiften som svårare än övriga uppgifter. Majoriteten av handläggarna önskar även ytterligare utbildning för sitt arbete. De tillfrågade domarna beskriver dock inte vårdnadstvister som svårare än deras övriga arbete. En majoritet av domarna anser inte heller att de behöver mer utbildning för detta arbete.¹⁷⁸ Rejmer menar att även om samtliga yrkesgrupper som arbetar med vårdnadstvister är specialiserade på området, är det enbart utredare på socialtjänsten som har utbildning i att hantera personer som befinner sig i en kris. Den kunskap som därutöver behövs för att kunna lyssna på och sätta sig in i ett barns situation, vilken krävs för det barnperspektiv som lagen förutsätter, saknar samtliga yrkesgrupper i sina utbildningar.¹⁷⁹ Vårdnadsutredningen är tänkt att fungera som ett komplement till domstolen av sakkunniga, men består istället av att även utredarna begränsar utredningen till de delar av barnets bästa som följer av lagtext och praxis. Den sakkunskap som handläggarna faktiskt har inom socialvetenskapen används därmed inte,

---

¹⁷⁵ Se SOU 2017:6 s. 345.

¹⁷⁶ Se 3 kap. 3 § andra stycket SoL.

¹⁷⁷ Se Cederborg och Warnling-Nerep (2014) s. 130-131.

¹⁷⁸ Se Rejmer (2003) s. 84-85.

¹⁷⁹ Se Rejmer (2003) s. 111 & s. 188.

utan både socialnämnd och domstol arbetar utifrån hur lagen definierar barnets bästa, menar Rejmer.¹⁸⁰

---

¹⁸⁰ Se Rejmer (2003) s. 134 & s. 194.

4 Umgängesrätt och umgängessabotage

4.1 Vårdnad, boende och umgänge

Ett barn står vanligen under vårdnad av båda sina föräldrar eller enbart den ene. Om föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet fortsätter denna automatiskt efter äktenskapsskillnad. Om en eller båda föräldrarna skulle vilja förändra detta förhållande kan föräldern vända sig till domstol. De kan också gemensamt avtala om en förändring i vårdnaden. För att avtalet ska vara giltigt ska det godkännas av socialnämnden.¹⁸¹ När föräldrarna har gemensam vårdnad om barnet kan domstol idag även besluta om barnets boende. Föräldrarna kan dock själva avtala om boendet. Avtalet ska då vara skriftligt och godkänt av socialnämnden för att ha samma giltighet som en dom.¹⁸² Utöver detta har föräldrarna ett gemensamt ansvar för att barnet kan ha ett fungerande umgänge med den förälder som barnet inte bor tillsammans med. Den förälder som barnet bor hos har därför en skyldighet att lämna de upplysningar som den andre föräldern behöver för att kunna ha ett fungerande umgänge.¹⁸³ Om föräldrarna inte kan enas om ett umgänge kan domstol besluta om ett umgänge med den förälder som barnet inte bor tillsammans med.¹⁸⁴ Alla beslut som rör vårdnad, boende eller umgänge ska avgöras och fattas i enlighet med vad som är bäst för barnet.¹⁸⁵

4.2 Umgängesrätten

Barnet har rätt till ett umgänge med den förälder som barnet inte bor hos. Föräldern har idag inte längre någon lagstadgad umgängesrätt.¹⁸⁶ Vid lagändringar i början av 1980-talet markeras att tidigare regler om

---

¹⁸¹ Se 6 kap. 5-6 § FB, se även Sjösten (2014) s. 58-59.

¹⁸² Se 6 kap. 14 a § FB, se även Singer (2012) s. 133.

¹⁸³ Se 6 kap. 15 § FB, se även Singer (2012) s. 136.

¹⁸⁴ Se 6 kap. 15 a § FB, se även Sjösten (2014) s. 114.

¹⁸⁵ Se 6 kap. 2 a § FB.

¹⁸⁶ Se 6 kap. 15 § FB, jmf. SOU 2005:43 s. 166.

umgängesrätt har uttryckt en ”ensidig föräldrarätt”. Därför läggs umgängesreglerna i FB om för att betona att det är barnet som har rätt till umgänge med sina föräldrar. Barnets bästa blir därmed avgörande för bedömningen av om och hur umgänget ska ske.¹⁸⁷ Synen på umgänget, som att det är till för barnet och att det är barnets rättighet, är kvar och lyfts fram ytterligare i FB sedan dess.¹⁸⁸ Barnets bästa är avgörande för förordnande om umgänge med den förälder som barnet inte bor tillsammans med.¹⁸⁹

Utgångspunkten i svensk rätt är uppfattningen att umgänge med den förälder som barnet inte bor hos är bra för barnet. Härav följer att vårdnadsutredningar som huvudregel rekommenderar umgänge och att domstolar beslutar om detsamma.¹⁹⁰ Domstol kan förordna om ett så kallat indirekt umgänge i de fall då ett vanligt umgänge inte kan komma till stånd. Umgänget kan då istället bestå av exempelvis telefonsamtal. Vid en lagändring 2010 infördes även att domstol kan besluta att umgänget ska ske med umgängesstöd, i de fall då barnet har behov av det. Socialnämnden utser då en person som närvarar vid umgängestillfällena under en viss period.¹⁹¹ Även innan lagändringen kunde en kontaktperson utses, men det saknade lagstöd. Umgängesstöd kan enligt förarbetet förordnas om hämtning eller lämning är konfliktfylld mellan föräldrarna eller om barnet känner en oro inför umgänget. Umgängesstöd kan även förordnas om föräldern som har umgänget med barnet brister i sin omsorgsförmåga. Den person som utses till umgängesstöd har dock inte möjlighet att fysiskt ingripa om barnet riskerar att fara illa, detta är inte heller umgängesstödet uppgift.¹⁹² Ett umgänge som inte kan ske utan en risk för att barnet far illa är inte ett alternativ, inte ens med umgängesstöd.¹⁹³ Tanken med att förordna om umgängesstöd är att det ska vara under en kortare tid, som längst ett år, och att umgänget under den här tiden kommer att normaliseras.¹⁹⁴

---

¹⁸⁷ Se prop. 1981/82:168 s. 41.

¹⁸⁸ Se prop. 1997/98:7 s. 59-60 & s. 48, se även prop. 2006/06:99 s. 42.

¹⁸⁹ Se 6 kap. 2 a § FB.

¹⁹⁰ Se Schiratzki (2013) s. 110, se även Schiratzki (2003/04) s. 642.

¹⁹¹ Se 6 kap. 15 c § FB.

¹⁹² Se prop. 2009/10:192 s. 10-11.

¹⁹³ Se prop. 2005/06:99 s. 116.

¹⁹⁴ Se prop. 2009/10:192 s. 12.

Föräldrarna har ett gemensamt ansvar för att umgänge med den förälder som barnet inte bor hos tillgodoses. Om en av föräldrarna står som ensam vårdnadshavare är det denne förälder som ansvarar för att barnet kan ha ett fungerande umgänge med andra närstående. Vårdnadshavaren eller boendeföräldern ansvarar även för att lämna de upplysningar till den andra föräldern som denne behöver för umgänget.¹⁹⁵

Även om umgänget enligt lagtexten är till för barnet, har barnet inte självt någon talerätt i mål om umgänge. Rätten att föra talan om umgänget har den förälder som barnet inte bor hos.¹⁹⁶ Singer menar att om det verkligen ska röra sig om en rättighet för barnet, måste barnet självt och även andra anhöriga än föräldern få en möjlighet att pröva frågan.¹⁹⁷ Det här belyser även Schiratzki. Den förälder som är ”skyldig” ett umgänge är samtidigt den som kan begära både verkställighet och vitesföreläggande. Barnet självt saknar helt dessa möjligheter, trots att det är barnets rättighet det handlar om.¹⁹⁸ Socialnämnden kan idag väcka talan om umgänge för ett barn, både med en förälder eller med någon annan närstående till barnet.¹⁹⁹ Socialnämnden kan föra talan både om att umgänget bör minskas eller bör utökas. De har dessutom ett ansvar för att barnet inte förlorar kontakten med andra närstående. Socialstyrelsen menar att socialnämnderna kan ha använt sig av denna möjlighet i för liten utsträckning.²⁰⁰

Socialstyrelsen visar i en granskning av åren 1999 och 2002 att tingsrätten ogillar yrkande om umgänge i åtta procent av domarna för respektive år. En begränsning av umgänget förekommer i fyra procent av domarna och övervakat umgänge beslutas i sex respektive nio procent av dem.²⁰¹ Barnombudsmannen visar i en rapport att när uppgifter om våld förekommit

---

¹⁹⁵ Se 6 kap. 15 § FB.

¹⁹⁶ Jmf. 6 kap. 15 a § FB.

¹⁹⁷ Se Singer (2003) s. 215.

¹⁹⁸ Se Schiratzki (2003/04) s. 645.

¹⁹⁹ Se 6 kap. 15 a § FB.

²⁰⁰ Se Socialstyrelsen (2012) s. 112-114.

²⁰¹ Se Socialstyrelsen (2004) s. 22-23.

i målet dömer domstol ändå till yrkat umgänge i 89 procent av fallen. I de fall där våldet i hemmet är styrkt med en brottmålsdom, beslutar domstolen om öovervakat umgänge i 56 procent av fallen och umgänge med kontaktperson i 37 procent. Enbart i 7 procent av de här fallen beslutar domstolen att umgänge inte ska komma till stånd.²⁰² Här ska även betonas att domstol dömer till gemensam vårdnad, mot en förälders vilja, i ungefär hälften av de mål där uppgifter om våld förekommit. I de mål där våldet styrkts med en brottmålsdom, beslutar domstol om gemensam vårdnad i 43 procent av fallen.²⁰³

Singer menar att umgängesrätten har blivit synonymt med barnets bästa. Umgänget har fått en sådan tyngd i vårdnadsansvaret att det har trängt bort de andra behov som barnet också har och som vårdnadshavaren har ett ansvar att tillgodose.²⁰⁴ Singer menar att det är problematiskt, då det i praktiken innebär en presumtion för att umgänge är lika med barnets bästa. I det enskilda fallet måste då denna presumtion motbevisas för att inte tillämpas. Presumtionen innebär att umgänge kommer till stånd trots att det föreligger en viss risk för att barnet far illa av detta.²⁰⁵ Barnombudsmannen rapporterar att umgängesrätten leder till fall där barnet tvingas träffa en förälder mot sin uttryckta vilja. Intervjuade psykologer berättar om fall där barnet ska ha ett umgänge med en förälder som är dömd för misshandel av den andre föräldern. Barnet har då varken velat eller vågat träffa föräldern. De barn som har fått vård efter sexuella övergrepp eller misshandel, återvänder till ett umgänge med den förälder som utsatt barnet, enligt psykologerna i rapporten.²⁰⁶

4.3 Umgängessabotage

Umgängessabotage innebär att en förälder, utan godtagbara skäl, försvårar barnets umgänge med den andre föräldern. Det kan exempelvis röra sig om

---

²⁰² Se Barnombudsmannen (2005) s. 40.

²⁰³ Se Barnombudsmannen (2005) s. 53.

²⁰⁴ Se Singer (2003) s. 207 & s. 216.

²⁰⁵ Se Singer (2003) s. 212.

²⁰⁶ Se Barnombudsmannen (2012) s. 37 & s. 70-71.

att föräldern reser bort med barnet, säger att barnet är sjukt vid umgängestillfällena eller baktalar den andra föräldern inför barnet.²⁰⁷ Utgångspunkten vid umgängessabotage är att domstol bör anförtro vårdnaden till den andre föräldern. Så är fallet om inte andra omständigheter talar emot och det är en konsekvens av att lagen stadgar att en del av barnets bästa är en nära och god kontakt med båda sina föräldrar.²⁰⁸ Samtidigt betonas i förarbetet att domstol inte ska använda sig av ett ”rättvise- eller bestraffningstänkande”, utan att det viktiga är vilka konsekvenser sabotaget har fått och får för barnet. Barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrar kan således ge vika, om kontakten med en förälder riskerar att skada barnet.²⁰⁹ Vikten bör, enligt socialstyrelsen, inte heller läggas på hur omfattande sabotaget har varit från en förälders sida, utan på hur stor risken är för att det ska upprepas. Socialstyrelsen framhåller att de motiv som en förälder har för att motverka umgänget måste beaktas.²¹⁰ Barnombudsmannen har i sammanhanget uttalat att det är av yttersta vikt att en riskbedömning vidtagits innan beslutet om umgänge. Om det finns en dom om umgänge, kan en förälder inte därefter skydda barnet genom att vägra umgänge, påpekar barnombudsmannen. Det här beror dels på reglerna om verkställighet, dels på tidigare praxis.²¹¹

Umgängessabotage berörs i förarbeten första gången under början av 1980-talet. Inför lagändringar 1983 i FB betonas att domstol bör, när inte andra skäl talar emot, tillerkänna den förälder vårdnaden, som bäst främjar barnets kontakt med den andre föräldern.²¹² Vid lagändringar 1991 betonas det här ytterligare, främst för att komma åt de fall där en förälder motverkar umgänget med den andre föräldern. Barnets behov av kontakt med båda föräldrar skrivs därför ut i lagtext och ska beaktas särskilt av domstolen. Samtidigt betonas att en förälder som motarbetar barnets umgänge med den

---

²⁰⁷ Se SOU 2005:43 s. 168.

²⁰⁸ Se 6 kap. 2 a § FB, se även Schiratzki (2008) s. 127.

²⁰⁹ Se prop. 2005/06:99 s. 116.

²¹⁰ Se Socialstyrelsen (2012) s. 109-110.

²¹¹ Se Barnombudsmannen (2005) s. 47, se även NJA 1993 s. 128 (jag redogör för rättsfallet i kapitel 4.4), reglerna om verkställighet återfinns i 21 kap. FB.

²¹² Se prop. 1981/82:168 s. 66.

andra föräldern eventuellt försöker skydda barnet. Domstol måste därför visa lyhördhet inför anledningarna till att föräldern motarbetar umgänget.²¹³ Även vid lagändringarna 1998 läggs särskild vikt vid barnets rätt till umgänge med den förälder som barnet inte bor hos. Förarbetet betonar att det finns ”skäl att inta en sträng hållning” gällande umgängessabotage. När en förälder motarbetar umgänget utan godtagbara skäl kan vårdnad eller boende behöva ändras. Det ges också förslag på ytterligare sanktioner mot en förälder som försvårar umgänget, exempelvis att dra in underhållsstödet. Sanktioner av det slaget riskerar dock istället att påverka barnet negativt.²¹⁴ Inför de senaste lagändringarna 2006 betonas att risken för att barnet far illa ska väga tyngre än barnets behov av båda föräldrar. Barnet har en ovillkorlig rätt att aldrig utsättas för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling av en förälder. Ett umgänge med en förälder får aldrig innebära att barnet riskerar att fara illa. Vid bedömningen av umgängessabotage ska det avgörande vara konsekvenserna för barnet, inte ett ”rättvise- eller bestraffningstänkande” avseende föräldrarna.²¹⁵

4.4 Umgängessabotage i praxis

Ett prejudikat från 1989 avseende umgängessabotage, har berörts i flera propositioner och i doktrin.²¹⁶ I rättsfallet överflyttar HD vårdnaden om barnet från modern till fadern, till följd av att modern försvårat barnets umgänge med fadern. Båda föräldrarna bedöms av HD som lämpliga vårdnadshavare, men moderns skäl för att sabotera umgänget med fadern kan inte godtas, enligt HD. Orsaken till sabotaget från moderns sida är en påstådd omtanke om barnet. HD anför dock att bestämmelserna i FB bygger på att barn har ett behov av en nära och god relation till båda sina föräldrar.²¹⁷ Saldeen skriver i en analys av rättsfallet att umgängesrätten har gått från att

---

²¹³ Se prop. 1990/91:8 s. 37-40.

²¹⁴ Se prop. 1997/98:7 s. 59-61.

²¹⁵ Se prop. 2005/06:99 s. 116-117, se även SOU 2005:43 s. 168.

²¹⁶ Se NJA 1989 s. 335, jmf. prop. 1990/91:8 s. 39, prop. 1997/98:7 s. 32, Saldeen (1989/90) s. 340-345, Kaldal, 2010, m.fl.

²¹⁷ Se NJA 1989 s. 335.

vara en föräldrarätt till att vara en rättighet för barnet. Rättsfallet är speciellt, då risken för umgängessabotage i framtiden blir utslagsgivande i målet och leder till att modern förlorar vårdnaden om barnet. Saldeen menar att en förälder som saboterar umgänget dessutom har misslyckats med att lösa de konflikter som separationen medfört, vilket kan påverka barnet negativt. Omständigheter som talar emot att överflytta vårdnaden är dels om föräldern är olämplig som vårdnadshavare, dels att man går emot barnets behov av kontinuitet, skriver Saldeen.²¹⁸

I ett prejudikat från 1992 konstaterar HD att modern medvetet har försvårat barnets umgänge med fadern under flera år. Föräldrarna levde tillsammans under barnets första halvår, därefter har barnet bott hos modern. Vid avgörandet är barnet nio år och har vid flera tillfällen uttalat att hen inte vill träffa sin fader. HD bedömer dock att barnet har påverkats av moderns negativa inställning till fadern. Modern påstår i målet att fadern har varit våldsam mot både henne och barnet. HD:s bedömning är att det inte har framkommit något i målet som tyder på att fadern skulle vara olämplig som vårdnadshavare. Enligt en då ny reglering i FB, ska barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar beaktas särskilt, vilket enligt HD talar för att fadern bör anförtros vårdnaden. Modern tillerkänns trots detta den fortsatta vårdnaden om barnet. En överflyttning av vårdnaden till fadern anses innebära en för stor omvälvning för barnet.²¹⁹

I ett prejudikat från 1993 döms en förälder för brottet egenmäktighet med barn²²⁰ då hon har vägrat följa domstolens avgörande om att vårdnaden skulle flyttas över till fadern. Modern menar att hon försökt skydda barnet från fadern på grund av att han utsatt barnet för sexuella övergrepp och att hon därför handlat i nöd.²²¹ HD konstaterar, i enlighet med tidigare utredningar, att det inte har framkommit något stöd för att barnet skulle ha utsatts för sexuella övergrepp. Vidare anför HD, att efter att domstol avgjort tvisten och

---

²¹⁸ Se Saldeen (1989/90) s. 340-345.

²¹⁹ Se NJA 1992 s. 666.

²²⁰ Se NJA 1993 s. 128, jmf. 7 kap. 4 § BrB.

²²¹ Se NJA 1993 s. 128, jmf. 24 kap. 4 § BrB.

beaktat risken för övergrepp, måste parterna rätta sig efter domstolens avgörande. Tappande part kan inte därefter göra en egen riskbedömning och agera med åberopande av nöd. Skiljaktig i målet anför att myndighet inte på det här sättet kan sätta föräldrars nödrätt ur spel. Uppsåtskravet är inte uppfyllt om gärningsmannen tror att förhållandena är i enlighet med ansvarsfrihet.²²²

Ett senare prejudikat från 1998 rör ett barn som vid avgörandet är tre år gammalt. Modern har sedan barnet första levnadsår konsekvent förhindrat umgänget mellan barnet och fadern. HovR beslutar därför att överflytta vårdnaden till fadern. Enligt modern är det skadligt för ett barn att slitas mellan två föräldrar, därför vägrar hon medverka till barnets umgänge med fadern. Modern uttalar även att om fadern tillerkänns vårdnaden, kommer hon att bryta all kontakt med barnet, med motiveringen att barnet behöver en fast punkt. Ingen av föräldrarna anses vara olämplig som vårdnadshavare. HD uttalar att om inte andra omständigheter talar emot, bör vårdnaden överflyttas till fadern. Fadern kan tillgodose barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. HD finner dock inte att det är förenligt med barnets bästa att överflytta vårdnaden, eftersom barnet inte har träffat fadern sedan barnet var mycket litet. Bedömningen är att det skulle vara för omvälvande för barnet att vid denna ålder flytta från sin moder. Umgängestillfällena med fadern förenas med vite för modern. Två av fem ledamöter är skiljaktiga och anser att vårdnaden ska överflyttas till fadern.²²³ Enligt Ryrstedt verkar HD i det här fallet grunda sin dom på att välja den minst dåliga situationen.²²⁴ Schiratzki framhåller i en analys av avgörandet att rättsfallet rör två olika frågor. Frågan är dels barnets behov av stabilitet i förhållande till behovet av umgänge med båda föräldrarna, dels tolkningen av portalparagrafen i FB. Schiratzki menar att majoriteten av HD:s ledamöter tolkar portalparagrafen som att domstolen ska göra en helhetsbedömning. Minoriteten tolkar istället paragrafen som att prövningen ska ha sin utgångspunkt i de delar av begreppet som är direkt utskrivna i lagtext. Schiratzki betonar att majoritetens tolkning

---

²²² Se NJA 1993 s. 128.

²²³ Se NJA 1998 s. 675.

²²⁴ Se Ryrstedt (2009) s. 1029.

är den som har stöd i förarbeten, men tror att många domare kommer att resonera likt minoriteten och lägga en större tyngd på de delar som finns i lagtexten. Den syn och tyngdpunkt på umgänge som lagen ger har inte heller fullt stöd i forskningen, poängterar Schiratzki. Forskningen visar att barnets välbefinnande i första hand bygger på att föräldrarna kan lösa sina konflikter, först därefter följer barnets behov av umgänget.²²⁵

I ett avgörande från 1999 flyttas vårdnaden över från modern till fadern på grunden att modern saboterar barnets umgänge med fadern.²²⁶ Modern har vid två tillfällen anmält fadern för sexuella övergrepp på deras gemensamma barn. Fadern har därefter åtalats för sexuellt utnyttjande av underårig, men TR har ogillat åtalet. Kontakten mellan fadern och barnet har därefter minskat. Fadern, å sin sida, hävdar att modern är psykiskt sjuk och motarbetar umgänget. TR tillerkänner modern vårdnaden om barnet. Modern har visserligen inte engagerat sig i barnets umgänge med fadern. Hon har dock god grund för det med anledning av misstankarna mot fadern. TR framhåller även i domskälen att barnet har en starkare anknytning till modern och till största del negativa känslor gentemot fadern. Trots moderns misstankar, tillerkänns fadern umgänge. HovR börjar med att slå fast att påståendena om sexuella övergrepp inte har stöd i utredningen och därför lämnas utan beaktande. Vidare framhåller HovR att modern både varit passiv inför barnets umgänge med fadern och aktivt försvårat detsamma. Utredningen visar att modern konsekvent motarbetar umgänget. HovR menar att barnet egentligen vill ha en nära och god kontakt med fadern och att det är i närvaro av modern som barnet uttrycker en ovilja att träffa fadern. Kontakten med fadern har modern därmed motarbetat utan godtagbara skäl. HovR menar att detta kommer att fortsätta så länge modern har vårdnaden. De hinder som finns för att flytta över vårdnaden till fadern är däremot av övergående natur. ”De får anses vara ett pris som är väl värt att betala för att i ett längre perspektiv skapa

---

²²⁵ Se Schiratzki (1998/99) s. 973-977.

²²⁶ Se RH 1999:74.

förutsättning för (barnet) att kunna ha en god och nära relation med både sin mamma och sin pappa” avslutar HovR.²²⁷

4.5 Praxis – en kommentar

I ett prejudikat²²⁸ och i ett vägledande avgörande från HovR²²⁹ konstateras umgängessabotage vara grunden för att flytta barnet från en förälder till den andra. Utslagsgivande är att den andra föräldern tillgodoser barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrar.

I två av rättsfallen²³⁰, är kontinuitetsprincipen istället utslagsgivande. Omständigheterna i fallen påminner om varandra. För det första bedömer HD i båda fallen att ingen av föräldrarna är olämplig som vårdnadshavare. För det andra konstaterar HD att en förälder, utan godtagbara skäl, motverkar umgänget. Därav följer att barnet bör flyttas till den andra föräldern, då denne kan främja en nära och god kontakt med båda föräldrar. Ändå slutar avgörandet i båda dessa fall med att vårdnaden inte flyttas över till den andra föräldern. Bedömningen är att barnet skulle ta en för stor skada av att flyttas. HD bedömer alltså att umgängessabotage bör leda till en överflyttning av vårdnaden. Om motverkandet däremot har varit tillräckligt omfattande, är det dock i enlighet med kontinuitetsprincipen inte längre förenligt med barnets bästa.

Jag bedömer att avgörandet som rör brottet egenmäktighet med barn²³¹ ställer frågan på sin spets. Den förälder som i målet motverkat barnets umgänge, utan godtagbara skäl enligt HD, döms dessutom för egenmäktighet med barn. Underrätten har redan vidtagit en riskbedömning och därför får den risk som föräldern anser föreligga inte längre får åberopas.

---

²²⁷ Se RH 1999:74.

²²⁸ Jmf. 1989 s. 335, se vidare avsnitt 4.4.

²²⁹ Jmf. RH 1999:74, se vidare avsnitt 4.4.

²³⁰ Jmf. NJA 1992 s. 666 & NJA 1998 s. 675, se vidare avsnitt 4.4.

²³¹ Jmf. 1993 s. 128, se vidare avsnitt 4.4.

Sammanfattningsvis visar rättsfallen att umgängessabotage tas på stort allvar av domstol och att praxis är att det ska leda till en överflyttning av vårdnaden. Samtidigt visar praxis att omständigheterna i målet får påverkan på den praktiska tillämpningen av lagen. Kontinuitetsprincipen kan nämligen bli utslagsgivande efter en lång tids konsekvent motverkande av umgänget. Bedömningen av vad som är det enskilda barnets bästa tycks i en del av rättsfallen inte ha blivit bedömt på det sätt lagen är tänkt att tillämpas. Barnets egen inställning redovisas till övervägande del inte i domskälen och när den redovisas tillmäts den inte någon egentlig betydelse.

5 Intervjuer med verksamma domare och utredare

5.1 Inledande kommentar

Intervjuförfarandet har gått till så att varje intervju har blivit inspelad och transkriberad. Jag har därefter sammanställt respondenternas svar utifrån de olika frågeområdena. Jag presenterar nedan i förkortad version vad de olika respondenterna har berättat. Då varje respondent är anonym i framställningen, beskriver jag enbart personen utifrån hans eller hennes profession, nämligen domare respektive utredare. När flera eller samtliga respondenter har svarat entydigt, framgår detta och när enbart en respondent har berättat om något, framkommer även detta uttryckligen. I en intervju vid tingsrätt medverkade två domare. De blev intervjuade under samma tillfälle och svarade gemensamt på frågorna. För att inte sammanställningen ska ge en felaktig bild, framställs de därför som en respondent. Alla respondenter fick tillfälle att svara på liknande grundfrågor²³², men beroende på deras profession, skilde sig en del frågor åt för att passa deras olika uppdrag. Frågorna var medvetet öppna ställda och respondenterna fick på så sätt associera relativt fritt i förhållande till de olika frågeområdena.

5.2 Domstolens utredningsskyldighet

Samtliga respondenter, från tre tingsrätter och två familjerätter, framhåller att det är barnet som är i fokus för deras uppdrag. I sitt arbete utgår de från vad som är barnets bästa. De tre domarna beskriver varje fall som unikt eller olikartat, det gör även en av utredarna. En utredare framhåller att domstol inte träffar barnet självt, varför deras roll som utredare är särskilt betydelsefull. Även två domare poängterar att de inte själva träffar barnet, varför det är viktigt att de får in tillräckligt med underlag innan de fattar

---

²³² Se Bilaga A.

beslut. Samtliga domare berättar att de, i förhållande till utredningsskyldigheten, anpassar sig efter omständigheterna i varje mål. Två domare påpekar att det finns vissa steg man följer, så som att under vissa omständigheter inhämta en vårdnadsutredning. Två av tre domare menar att när domstolen har fått in vårdnadsutredningen, innebär det också att målet är tillbörligt utrett²³³ i förhållande till utredningsskyldigheten. En domare berättar att när denne arbetade vid en annan tingsrätt, begärde man regelmässigt in ett snabbyttrande. Vid den tingsrätt där domaren arbetar nu, bedöms det istället från fall till fall. En domare beskriver att en del bevisning som parterna åberopar kan vara överflödiga, då domstolen i målet redan kan ha en klar bild över omständigheterna. Det kan till exempel röra sig om vittnesförhör med grannar.

Samtliga domare säger sig ha tillräckligt med tid för handläggningen av mål avseende vårdnad, boende och umgänge. En domare påpekar att problemet snarare är det motsatta, nämligen att handläggningstiderna är så långa att målen istället tar för lång tid. Båda utredarna, däremot, säger att det kan vara svårt att få tiden att räcka till för alla moment vid vårdnadsutredningarna. Mycket i utredningarna kan utredarna inte heller styra över själva. Exempelvis blir samtalen med föräldrarna eller barnet ofta inställda på grund av sjukdom eller för att någon av föräldrarna inte vill delta.

5.3 Vårdnadsutredningen

Enligt de två utredarna följer vårdnadsutredningarna i princip alltid samma steg. Momenten är att samtala med föräldrarna, träffa och samtala med barnen, hämta in uttalanden från referenspersoner, samt få utdrag ur socialregister och polismyndighetens register. En av utredarna beskriver dessa steg som ”grundstegen”, först därefter avgör man om det finns behov av ytterligare material. En utredare berättar att de i arbetet är ”lean:ade”, vilket innebär att de arbetar utifrån en löpandeband-princip, för att kunna

---

²³³ Se 6 kap. 19 § FB.

korta ned handläggningstiderna. En av utredarna arbetar enbart med vårdnadsutredningar, den andra även med andra områden, såsom adoptions- och faderskapsfrågor. En utredare berättar att de följer något som kallas ”Norrköpingsmodellen” när de samtalar med barn, nämligen att de enbart ställer öppna och inte ledande frågor. I sin yrkesroll är utredaren alltid på barnets sida och belyser alla omständigheter utifrån hur det påverkar barnet. Båda utredarna berättar att de arbetar mycket med barns delaktighet i processen. En utredare påpekar att vid en vårdnadsutredning måste föräldrarna samtycka till att de pratar med barnet, till skillnad från en barnavårdsutredning. En utredare menar att även vid samtal med föräldrarna är det viktigt att ställa öppna och inte ledande frågor. Båda utredarna framhåller att domstolsförfarandet och den tillhörande vårdnadsutredningen förvärrar föräldrarnas konflikt. Enligt den ena utredaren bör man därför, genom exempelvis samarbetssamtal, försöka nå en överenskommelse innan målet når till domstol.

Samtliga domare i undersökningen berättar att de förhåller sig självständigt till vårdnadsutredningen och vidtar en egen bedömning i målen, även om utredningen är en vägledning. De gånger tingsrätten frångår utredarnas förslag till beslut, skriver de däremot mer i domen, berättar en domare. En domare menar att den viktigaste delen av utredningen är att den presenterar information. Därefter kan domstolen själv dra slutsatser utifrån informationen. En domare anser att vårdnadsutredningarna generellt är av bra kvalitet och att kvalitén har blivit mer jämn och bättre med tiden. Två domare tar upp vissa brister i vårdnadsutredningarna. En av domarna berättar att socialnämnden är överbelastad och att en vårdnadsutredning kan dröja mellan 1 och 1 ½ år för domstolen att få in. Problemet med långa handläggningstider påtalas även av en utredare. De långa väntetiderna har lett till att domaren försöker vänta med att begära in utredningen i de fall då det har varit möjligt. En del vårdnadsutredningar kan vara väl omfattande, menar domaren, särskilt med tanke på att kötiderna är så pass långa. Den andra domaren påtalar brister, såsom att utredaren skriver väldigt kort eller att utredaren skriver motsägelsefullt. Domaren nämner att det är en stor omsättning inom yrket

som utredare och att många som arbetar med uppdraget är unga och inte har någon större erfarenhet av den här typen av frågor. Samtidigt framhåller domaren att det också finns väldigt duktiga och erfarna utredare, vilket ger en blandad kvalitet. Domaren beskriver det som att större kommuner levererar bättre resultat, då de har fler anställda och kanske även mallar för hur vårdnadsutredningen ska bedrivas, medan mindre kommuner kan ha större brister.

5.4 Risken att barnet kan fara illa

Samtliga respondenter, både från domstol och socialnämnd, framhåller att de tar hänsyn till alla de risker som portalparagrafen²³⁴ i FB syftar på. De risker som respondenterna tar upp är psykisk och fysisk misshandel, missbruk, psykisk ohälsa, sexuella övergrepp, risken för bortförande samt bristande föräldraförmåga eller omsorgsbrist. De båda utredarna berättar vidare att de tar hänsyn till de risker vars riskfaktorer har belägg inom forskningen. En av utredarna påpekar även att de har en skyldighet att göra en orosanmälan om det framkommer uppgifter om våld av något slag. En domare ser särskilt risken för bortförande som mycket allvarlig, då den risken inte går att ”reversera” vid ett felaktigt beslut.

Risken att barnet far illa på grund av hot och våld mellan föräldrarna ser samtliga domare som sammankopplad med föräldrarnas relation. Därmed betraktas risken som övergående i och med föräldrarnas separation. En domare förklarar att det i vissa fall dock är helt orimligt att kräva att de två föräldrarna ska kunna samarbeta i frågor som rör barnet. Så kan vara fallet om en förälder har blivit utsatt för grov misshandel eller våldtäkt av den andra föräldern. Resonemanget kring hot och våld i den nära relationen skiljer sig hos respondenterna från det som förs avseende andra risker. En domare berättar dock att även andra risker kan vara övergående såsom missbruk och risken för bortförande, men inte beroende av separationen i sig. En utredare

---

²³⁴ Se 6 kap. 2 a § FB.

menar att själva avbrottet i barnets kontakt med en förälder, ett avbrott som kan ha sin grund i tidigare våld mellan föräldrarna, har en större betydelse för bedömningen än våldet i sig. En av domarna framhåller även att våldet kan vara av väldigt olika grad, misshandel kan innebära både en örfil och våld utövat med en kniv. Här följer citat från de tre domarna avseende våld i den nära relationen:

”... att det har varit en separation /.../ och pappan oftast då som har använt våld mot mamman /.../ men att det var i deras relation /.../ och nu när de har delat på sig så finns inte det här, det är ingen risk för barnen längre att de utsätts för någonting eller ser någonting när mamman och pappan har delat på sig.”

”...det beror också lite på vad det är för risk, är det risk om våld i hemmet så kan ju den risken ha eliminerats nästan, med tanke på att parterna har separerat och nu kan samarbeta, då har inte den någon betydelse i stort sett längre...”

”...det beror ju lite på i vilken situation misshandeln var /.../ vad hände vid den misshandeln, var det i samband med att de separerade föräldrarna /.../ för då är föräldrarna i konflikt och de är upprörda och det kan ju hända många saker då. Var det ett sådant tillfälligt? /.../ finns en risk då för att våld utövas i samband med hämtning eller lämning, då är det ju inte bra för barnet att uppleva detta. Kan man ordna överlämningarna på det sättet att barnet hämtas och lämnas i skolan, ja då finns det ju ingen risk att föräldrarna träffas...”

Den utredare som uttrycker ett annat synsätt än övriga avseende våld i den nära relationen, berättar följande:

”...många gånger har inte barnet sett våld, men de har hört sin mamma skrika, de har hört att skriket har tystnat, de vet inte varför, varför skriker inte mamma längre? Jag har haft barn som säger att de vill att mamma ska skrika, de blir rädda när hon slutar skrika, för då tänker de är hon död? Jag hade en liten flicka nu som berättade att när mamma hade slutat skrika, pappa hade gått ut ur rummet, så gick hon alltid in och kramade sin mamma, hon gick in och kollade så att hon levde. Så att många gånger är det här som man pratar om istället att uppleva våld, man måste ha klart för sig att det är oerhört allvarligt för ett barns hälsa och utveckling, om man ska använda ett sådant ord, för framtiden att uppleva detta.”

5.5 Riskbedömningen

Samtliga respondenter från både domstol och socialnämnd framhåller att de prövar eller bedömer varje ny uppgift som kan utgöra en risk för barnet. De tre domarna förklarar riskbedömningen som att de väger samtliga omständigheter och uppgifter de har i målet och på så sätt kan de vidta en helhetsbedömning. En domare beskriver förfarandet i tre steg. Första steget är att undersöka om det föreligger en konkret risk för barnet. Om svaret är ja, blir nästa steg att avgöra hur denna risk kan neutraliseras. Om detta inte är möjligt, blir tredje steget att bedöma hur risken ska beaktas och då måste den tas på stort allvar. I de fall där det fortfarande föreligger en risk som inte kan godtas, utesluter domaren antingen umgänget eller förordnar om umgänge med umgängesstöd. Båda utredarna och två av domarna beskriver att det är en svår uppgift att göra en prognos för framtiden.

En domare berättar att det finns mycket beskyllningar i den här typen av mål och att det kan vara svårt att avgöra om ett påstående är riktigt eller inte. En utredare påpekar att enligt lag måste man alltid beakta uppgifterna som allvarliga, även när det står ord mot ord. En utredare menar att det kan vara svårt för föräldrarna att dölja olika saker i utredningen. Många gånger finns redan tidigare uppgifter i socialregistret och barnet har tidigare visat att någonting inte är bra. Även en domare berättar att mycket visar sig redan i vårdnadsutredningen och därför inte kommer upp som nya påståenden först i domstol. En utredare påpekar att barn till en förälder med exempelvis ett pågående missbruk, kan försöka skydda sin förälder. Därför kan man inte utgå från att barnet alltid berättar allting. Två av domarna berättar att det behöver finnas något konkret, utöver ett påstående från en förälder, för att det ska ha någon betydelse för deras bedömning. Om det står ord mot ord får inte uppgiften betydelse i målet, menar en domare. Det måste finnas andra omständigheter som bekräftar att påståendena kan stämma.

En av utredarna framhåller att det inte finns något bedömningsinstrument som är anpassat för familjerätt idag. Den andra utredaren berättar att de använder

sig av flera instrument i sitt arbete, såsom SaraSV, BBIC och FREDA²³⁵, även om dessa instrument inte alltid är anpassade för måltypen.

Samtliga domare beskriver att varje risk för att barnet far illa kan innebära att umgänget begränsas eller i vissa fall uteblir helt. En domare menar att alla typer av risker kan inskränka umgänget och resonerar att ”man tar det säkra före det osäkra”. Vidare berättar domaren att de regelmässigt begär in ett snabbyttrande i de fall då det framkommit påståenden om våld, hot eller missbruk. Om umgänget inte kan konstateras vara för barnets bästa just nu, säger domaren att denne inte heller kommer att förordna om ett umgänge. En domare berättar att denne ändå trycker på ganska mycket för att ett umgänge ska komma till stånd, men att samtliga risker som stadgas i portalparagrafen självklart kan leda till att umgänget begränsas. Den tredje domaren menar att om barnet utsätts för en risk ska man inte besluta om vanligt umgänge, utan då måste umgänget ske med exempelvis umgängesstöd. Samtidigt framhåller domaren att umgängesstödet inte är någon form av vakt, utan är till för att vara en trygghet för barnet. Umgängesstödet ska inte heller förordnas om det inte står klart att det kan fasa ut inom ett år. Att umgängesstödet inte är någon form av vakt eller polis, betonar även en annan domare. Två av domarna framhåller att ett barn kan fara illa av att ha ett umgänge med en förälder som befinner sig i ett missbruk, vilket då både kan inskränka umgänget och innebära att det helt ska utebli. Två av domarna förklarar att om det finns en risk för bortförande av barnet, utesluter även det umgänge med den föräldern.

En av utredarna menar att det är väldigt sällan som denne lämnar en rekommendation om att umgänge inte ska ske. Utredaren berättar att många föräldrar redan är medvetna om att de befinner sig i exempelvis ett missbruk och att de då ska träffa barnet med umgängesstöd istället. Båda utredarna framhåller att om föräldern vill ta emot hjälp, är det en ”skyddsfaktor” i bedömningen. Det kan vara att en förälder har genomgått en behandling för sitt missbruk och därefter kunnat leva drogfritt. Det kan också vara att en

---

²³⁵ SaraSV, BBIC – Barns behov i centrum och FREDA är olika typer av instrument för att kartlägga vad det finns för typ av risker, se vidare Socialstyrelsen (2007).

förälder som tidigare har varit våldsam, har genomgått behandling för detta och har velat arbeta med sig själv. Om föräldern istället förnekar att det har förekommit våld i relationen eller menar att den andra har provocerat fram våldet, är det en ”riskfaktor” i bedömningen. En utredare beskriver att de även pratar med eventuellt nya partner, dock har de förståelse för att dessa kanske inte vill eller kan berätta allting. Även en domare beskriver att de i sin bedömning väger in om föräldern vill ta emot den hjälp eller det stöd som föräldern anses vara i behov av. En utredare betonar att en del omständigheter är helt oacceptabla, i bemärkelsen att ett barn aldrig ska utsättas för dem. Utredaren nämner våld, övergrepp och missbruk.

5.6 Befarat umgängessabotage

En domare och en utredare berättar att påståenden om umgängessabotage är vanliga i mål avseende vårdnad, boende eller umgänge. Ett skäl till motverkande av umgänget som de båda lyfte är att den av föräldrarna som ville ha umgänge med barnet befinner sig i ett missbruk. En domare förklarar att det i vissa fall kan röra sig om ekonomiska skäl när en förälder motverkar umgänget. Särskilt tidigare då underhållsbidraget grundades på att barnet var hos föräldern i viss utsträckning. Utstuderat umgängessabotage beskrivs som ovanligt av två domare. Två domare och en utredare menar att det ofta finns godtagbara skäl för att motverka umgänget. En av domarna beskriver det enligt följande:

”...när umgänget inte fungerar så påstår den föräldern som inte får umgänget att det är umgängessabotage, det är ett jättevanligt påstående. Jag är lika duktig som hon är och jag ska ha barnen halva tiden och när hon inte går med på det så är det sabotage, hon gör det bara för att jävlas /.../ Men rätt ofta så finns det ju då någonting annat i bakgrunden, alltså rätt ofta så är det att den förälder som vill ha umgänge då har en dålig förmåga att ha umgänge eller har en dålig relation med barnen, så det är inget umgängessabotage, utan det bara påstås...”

Samtliga respondenter berättar att de kan rekommendera eller besluta om att flytta vårdnaden till den andra föräldern när en förälder motverkar umgänget

för barnet. De framhåller samtidigt att det varken är lämpligt eller möjligt att tvinga barnet till att ha ett umgänge med en förälder som barnet inte vill träffa. Att flytta barnet kan få så stora konsekvenser för barnet att det inte är förenligt med barnets bästa, säger en domare. En utredare berättar att det finns studier i USA som visar att det kan finnas en självmordsrisk hos barnet om barnet tvingas flytta mot sin vilja. En domare berättar att om barnets inställning är att barnet inte vill träffa en förälder, kan det vara lämpligt att inhämta en begränsad vårdnadsutredning för att ta reda på varför. En domare förklarar att när det rör sig om ett äldre barn, rättar de sig efter barnets inställning angående hos vem barnet ska bo. En utredare påpekar att umgänget är barnets rättighet och att umgänget inte är till för att skapa någon slags rättvisa mellan föräldrarna. Utredaren berättar att många kvinnor hör av sig till dem för att de är rädda att bli anklagade för umgängessabotage av den andra föräldern. Den rädslan kan leda till att kvinnan då lämnar ut barnet till den andra föräldern, trots att hon upplever situationen som farlig för barnet.

Två domare och en utredare berättar att en del föräldrar förstorar upp de skäl de har för att motverka umgänget. Antingen genom att överdriva riskerna hos den andra föräldern eller genom att själva skrämma upp barnet inför umgänget. En utredare förklarar också att barnet självt kan tro att en av föräldrarna blir glad när barnet talar illa om den andra föräldern. Barnet kan därför förstora upp eller hitta på dåliga saker som hänt vid umgänget och på så sätt kan konflikten mellan föräldrarna förvärras ytterligare. En domare berättar att en del föräldrars syn på umgänget är att de ställer in det när barnet är sjukt. Domaren menar att detta är en felaktig tolkning av vad umgänget innebär, då även den andra föräldern ska kunna ta hand om och träffa sitt barn när barnet är sjukt. Samtliga respondenter svarar att de bedömer varje ny uppgift de får in och följer upp de skäl föräldern kan ha för att ha motverkat umgänget. Om det nyligen har genomförts en vårdnadsutredning när målet kommer upp på nytt, är det inte alltid nödvändigt att begära in en ny utredning, såvida skälen redan är utredda. Då kan man i vissa fall istället begära in en kompletterande utredning, som enbart rör den tid som gått sedan den föregående utredningen.

5.7 Handläggningen av mål avseende vårdnad, boende och umgänge

Samtliga respondenter konstaterar att mål avseende vårdnad, boende och umgänge är vanligt förekommande. Många mål klaras dock upp innan huvudförhandling. Två domare och en utredare upplever att målen idag har blivit mer komplicerade, i den mening att fler av målen består av allvarigare uppgifter och omständigheter. De mål där föräldrarna enbart är oense, är inte så vanligt förekommande i domstol längre. En av domarna upplever att både påståenden och uppgifter om våld och missbruk har blivit vanligare. Målen är då varken klara i den betydelsen att de enbart rör vårdnadstvisten eller klara i betydelsen att de innehåller allvarliga, men styrkta, omständigheter. En domare menar att förklaringen kan vara att socialnämnden idag har blivit väldigt bra på att ta emot föräldrarna. Då kommer de flesta föräldrar istället överens innan det blir en tvist i domstol. De enklare fallen löses på så sätt tidigare och domstol får kvar de fall som är mer komplicerade. Två domare berättar att målen där det finns en risk för bortförande av barnet har ökat, eftersom det idag finns fler mål med internationell anknytning än tidigare.

Flera av respondenterna berättar om nya metoder idag för att lösa tvister avseende vårdnad, boende och umgänge. En metod som nämns är ”Konflikt och försoning”, där socialnämnden och domstolen samverkar direkt i mötet med föräldrarna för att hitta en lösning. Fokus flyttas då från konflikten och bygger på att föräldrarna frivilligt ska lyckas nå fram till en överenskommelse.²³⁶ I vissa städer finns idag även en möjlighet att förordna om att umgänget ska ske på ”Umgåsen”, där det finns personal från socialtjänsten närvarande. En utredare berättar att det idag finns många grupper för barn i utsatta situationer. De grupper som nämns är ”Lysmasken” för barn som utsatts för våld eller konflikter i hemmet och ”Gungbrädan” för barn till separerade föräldrar. Fyra av respondenterna framhåller att de ofta

---

²³⁶ Se SOU 2017:6 s. 457.

förordnar om samarbetsamtal för att föräldrarna själva ska kunna komma fram till en överenskommelse. En utredare menar att om en förälder har visat tecken på att vara i ett missbruk, skulle det exempelvis vara bra att kunna förordna om att föräldern ska lämna urinprov. Det skulle kunna vara ett sätt att försäkra sig om att umgänget inte skadar barnet. En domare och en utredare upplever att målen styrs av rådande normer i samhället och att förhållningssättet därför förändras över tid. Det som ansågs vara bra för ett barn i mitten av 1900-talet är inte detsamma som idag. Normerna påverkar både den som hamnar i tvist och den som handlägger tvisten. En utredare upplever att våld i hemmet idag tas på mycket större allvar och att det förr beskrevs mer som ett bråk eller en konflikt mellan föräldrarna. Idag är man, enligt utredaren, också mer medveten om barnets situation och vilken betydelse olika omständigheter kan ha för ett barn.

Samtliga domare anser att det är bra eller nödvändigt hur mål avseende vårdnad, boende och umgänge handläggs idag, d.v.s. att domstol har utredningsskyldighet i målen och fattar beslut. Domstolen ska kunna beakta vad som är barnets bästa, samt kunna inhämta den utredning som krävs för att kunna fatta ett riktigt beslut därefter. Två av domarna betonar att erfarenhet har stor betydelse i yrket. Båda utredarna framhåller en del brister i handläggningen av mål avseende vårdnad, boende och umgänge. En utredare upplever att föräldrarna kan känna sig maktlösa och uppleva processen som ganska tuff. En utredare menar att det hade varit bättre om de som arbetar med dessa frågor har kunskap om människor i kris och är insatta i barn och barns behov, exempelvis genom utbildning i pedagogik eller psykologi. Utredaren säger att jurister egentligen har en helt annan utbildning, även om de kan vara väldigt pålästa och kunniga. Även om det, enligt utredaren, kan behövas någon utomstående som fattar beslut, hade det varit bra att kunna handlägga de här ärendena mer integrerat.

6 Analys

6.1 Principen om barnets bästa

Utgångspunkten för den lagstiftning som rör vårdnad, boende och umgänge är att alla beslut ska fattas i enlighet med barnets bästa. Bedömningen ska vara flexibel och barnets bästa ska utgå från det enskilda barnet. Alla barn har dock vissa grundläggande behov, vilka i sin tur framkommer uttryckligen i FB. Barn har behov av omvårdnad och skydd, barn har behov av sina föräldrar och barn har behov av respekt för sin integritet. Barnets behov av en nära och god kontakt med sina föräldrar och risken för att barnet far illa ska beaktas *särskilt* vid varje beslut. Hänsyn ska även tas till barnets vilja, med beaktande av barnets utveckling och mognad. Lagtexten utgör riktlinjer för domstolens bedömning, men fångar inte in den subjektiva sidan av barnets bästa. De delar av barnets bästa, som uttryckligen framgår av lagtexten, ska dock alltid beaktas.

Kritiken mot att domstolens bedömning har varit ”schablonmässig”, istället för att vara anpassad efter det enskilda barnet, har pågått under en längre tid och från flera håll. Problemet behandlades i förarbeten redan under 1990-talet, därefter har det uppmärksammats vidare av bl.a. Ryrstedt och Rejmer.²³⁷ Både socialnämnd och domstol har använt sig av begreppen i lagtexten, istället för att vidta en verkligt individuell bedömning. En förklaring kan vara att begreppen som utgör principen om barnets bästa är för vaga och därmed svåra att tillämpa i praktiken. Lagstiftarens mening har dock varit att därmed möjliggöra en vid tillämpning och att kunna anpassa bedömningen till det enskilda barnet. Tyvärr tycks de öppna begreppen istället leda till att bedömningen blir stelbent och tvärtom snäv. Liknande resultat visar sig avseende att domstol ska ta hänsyn till barnets inställning och vilja. Då innebörden inte tydligt preciserats, blir den praktiska tillämpningen beroende av den enskilde domarens bedömning. Det är oroväckande att både

---

²³⁷ Se avsnitt 3.6.

socialstyrelsens granskning och Rejmers avhandling visar att barnets inställning många gånger inte ens uppmärksammas av domstol eller socialnämnd.²³⁸ Att inte inhämta barnets inställning innebär att domstolen bortser från den subjektiva sidan av barnets bästa.

Barnets behov av en nära och god kontakt med sina föräldrar har och har haft en stark ställning både i lagstiftningen och i den praktiska tillämpningen. Lagstiftaren har dock vid de senare lagändringarna tydligare betonat att den kontakten aldrig får innebära att barnet far illa. Av materialet framgår att presumtionen fortfarande är att barnets bästa är detsamma som att ha en kontakt med båda föräldrar.²³⁹ Omständigheterna i målet måste därmed visa en mycket konkret risk för skada, för att denna kontakt ska begränsas.

6.2 Domstolens utredningsskyldighet

Domstolens utredningsskyldighet i mål avseende vårdnad, boende och umgänge ska skydda barnet i processen och tillvarata barnets intressen. Genom en officialprövning kan domstolen gå förbi föräldrarnas yrkanden och vidta en fri bedömning, för att därmed kunna tillgodose barnets bästa. Domstolen har en möjlighet och en skyldighet att i dessa mål inhämta allt det underlag som krävs för att kunna fatta ett beslut, som stämmer överens med barnets behov. I dessa mål kan domstol uppdra åt socialnämnd att utföra en vårdnadsutredning. Socialnämnden har även en skyldighet att lämna relevanta uppgifter till domstolen. En risk vid en officialprövning är, att domstolen kan ha bristande kunskap om sakförhållandena i målet. Exempelvis träffar domaren själv aldrig barnet i mål avseende vårdnad, boende och umgänge. Två delar av domstols ansvar i de här målen kan dessutom stå i direkt motsättning till varandra. Domstolen har nämligen både ett ansvar för att målet blir tillbörligt utrett och ett ansvar för att utredningen bedrivs skyndsamt.

---

²³⁸ Se avsnitt 2.3.5.

²³⁹ Se avsnitt 4.2.

Förarbeten och lagtext har idag höga krav på vad utredningsskyldigheten och den följande riskbedömningen ska innebära. Av intervjuerna framkommer att utredningsskyldigheten tas på stort allvar och anpassas efter omständigheterna i varje mål.²⁴⁰ Varje uppgift som kan innebära en risk för barnet beaktas, även om bedömningen av själva risken därefter varierar något.²⁴¹ Fyra av respondenterna upplever dock att det är svårt att göra en prognos för framtiden, vilket är syftet med riskbedömningen.²⁴²

Båda utredarna berättar i intervjuerna att de, i sitt arbete, följer de moment som enligt socialstyrelsen bör ingå i en vårdnadsutredning.²⁴³ Såväl i intervjuerna som i tidigare utredningar, framgår dock att det inte finns några konkreta bedömningsinstrument idag.²⁴⁴ Kvalitén på vårdnadsutredningarna har i flera rapporter visats vara ojämn och inte leva upp till lagstiftarens avsikt.²⁴⁵ En stor del av förklaringen är kommunernas självstyre och att det är den enskilda kommunen som har det yttersta ansvaret för hur arbetet bedrivs. Både Coccozza och Rejmer har visat att den yrkesgrupp som handlägger vårdnadsutredningar inte egentligen har den kompetens som krävs för arbetet. Det är ofta utredarens första arbete och en socionomexamen innebär inte en specialiserad kunskap om barn eller om vårdnadstvister.²⁴⁶ I en rapport upplever utredarna det dessutom som ett problem att domstolen kan frångå deras rekommendation, utan att tydligt motivera detta. Domarna framhåller å sin sida att vårdnadsutredningarna måste bli tydligare.²⁴⁷

Kvalitén på vårdnadsutredningarna får i allra högsta grad påverkan på målen, eftersom domstol i många fall inte har särskilt mycket annat att gå på. Två av tre domare i intervjuerna menar att målet är tillbörligt utrett i och med att domstolen inhämtat vårdnadsutredningen.²⁴⁸ Rejmer har dock visat att även

---

²⁴⁰ Se avsnitt 5.2.

²⁴¹ Se avsnitt 5.4.

²⁴² Se avsnitt 5.5.

²⁴³ Se avsnitt 5.3.

²⁴⁴ Se avsnitt 3.3 och 5.5.

²⁴⁵ Se avsnitt 3.6.

²⁴⁶ Se avsnitt 3.6.

²⁴⁷ Se avsnitt 3.2.

²⁴⁸ Se avsnitt 5.2.

vårdnadsutredningarna många gånger utgår från begreppen i lagtexten, istället för att vidta en fri bedömning.²⁴⁹ Om både utredaren och domaren utgår från lagtext, innebär det att underlaget i dessa mål är bristfälligt. Samtliga domare i intervjuerna berättar att de förhåller sig självständigt till vårdnadsutredningen, en domare menar att utredningens huvudsyfte är att förse domstolen med information.²⁵⁰ Rejmer visar dock att domstol följer utredares rekommendation i majoriteten av fallen, den utredning som publicerats i år bekräftar den bilden.²⁵¹ Det här är positivt om utredarnas rekommendation verkligen är en bedömning av det enskilda barnets situation. I de fall utredarna däremot enbart utgår från lagtexten är det oroväckande.

6.3 Riskbedömningen

En del av domstolens utredningsskyldighet är att alltid vidta en riskbedömning. När uppgifter framkommer om att barnet riskerar att fara illa, gäller detta, enligt förarbetet, även socialnämnden. Riskbedömningen är framåtblickande, på så vis att det ska föreligga en konkret risk för att barnet kan fara illa, exempelvis av ett tillerkänt umgänge. Beviskravet för när en viss risk kan anses föreligga, är lägre ställt än i andra måltyper, såsom brottmålet med högt ställda beviskrav. Om en risk inte bedöms föreligga, finns denna risk inte heller med i den helhetsbedömning, som domstolen vidtar därefter. Både domstol och socialnämnd har ett ansvar att anmäla till socialtjänsten, om omständigheter framkommer som tyder på att barnet kan fara illa. Den avvägning som domstol vidtar när en risk föreligger, står i vissa fall mellan två principer inom begreppet barnets bästa. Principerna är barnets behov av en nära och god kontakt med sina föräldrar och risken att barnet kan fara illa. Förarbetet är tydligt med att om en konkret risk föreligger för barnet, ska denna risk att barnet far illa väga tyngre än barnets rätt till umgänge med en förälder.

---

²⁴⁹ Se avsnitt 3.6.

²⁵⁰ Se avsnitt 5.3.

²⁵¹ Se avsnitt 3.6.

Riskbedömningen har fått en större och mer betydelsefull position i mål avseende vårdnad, boende eller umgänge. I förarbeten och lagtext har kraven skärpts och risken att barnet far illa har uppmärksammas ytterligare. När de yrkesverksamma själva berättar, får jag också intrycket av att risken att barnet far illa tas på stort allvar och att varje befarad riskfaktor faktiskt uppmärksammas. Bedömningen av vissa risker varierar därefter något.²⁵² Flertalet granskningar, däremot, visar att riskbedömningarna i många fall inte lever upp till kraven eller till och med helt uteblir.²⁵³ Då domstolens beslut innebär att föräldrarna måste rätta sig efter domstolens bedömning, är det oerhört viktigt att domstol och socialnämnd verkligen utreder och bedömer varje omständighet.

Synen på vad som utgör en risk för att barnet far illa har skiftat över tid, men även hur stor skada en viss risk anses innebära för barnet. Att barnet självt utsätts för misshandel eller sexuella övergrepp, är risker som genomgående anses vara mycket skadliga för ett barn. Hit hör också risken att tas om hand av en förälder som har ett pågående missbruk. Dessa risker begränsar även barnets umgänge med den föräldern. Det råder dock fortfarande delade meningar om huruvida det utgör en risk för barnet att ha bevittnat våld. Lagtexten och förarbetena har tydligt betonat att ett barn tar skada av att bevittna våld i sin hemmiljö. I ovan redovisade granskningar och i intervjuerna, förs dock ett resonemang om att risken inte längre är aktuell i och med föräldrarnas separation.²⁵⁴ Då förbises att barnet troligtvis har sett eller hört saker ett barn inte ska behöva höra och barnet kan ha tagit oerhörd skada av detta. Barnet är, precis som den förälder som blivit utsatt, ett brottsoffer. I praktiken bortses även från att forskning tydligt har visat att det finns ett samband mellan att uppleva våld i hemmet och att själv som barn utsättas för det våldet. Våld mellan föräldrarna är enligt forskning den största riskfaktorn för att barnet självt utsätts för misshandel.²⁵⁵ När riskfaktorn istället sammankopplas med separationen mellan föräldrarna, förbises att

---

²⁵² Se avsnitt 5.4 och avsnitt 5.5.

²⁵³ Se avsnitt 3.5 och avsnitt 3.6.

²⁵⁴ Se avsnitt 3.5 och avsnitt 5.4.

²⁵⁵ Se avsnitt 3.5

riskfaktorn finns hos den förälder som varit våldsam. Våld i nära relationer är ett upprepningsbrott som utövas systematiskt av förövaren.²⁵⁶ Våldet uppkommer inte vid en separation och det slutar därför inte heller i och med den. Det är en mycket oroväckande felbedömning att våldet skulle vara situationsbundet. Den bedömningen drabbar i slutändan barnet, eftersom den risk som föräldern faktiskt utgör inte finns med i domstolens helhetsbedömning.

6.4 Umgängesrätt

Umgängesrätten har förflyttats från att vara en förälders rätt att träffa barnet, till att vara barnets rätt att träffa sin förälder. Barnets rätt till en nära och god kontakt med sina föräldrar har en mycket stark ställning i svensk rätt och även internationellt.²⁵⁷ Det här kan förklara varför det finns så många exempel på att domstol förordnar om ett umgänge, trots att det framkommit tydliga risker förknippade med umgänget.²⁵⁸ En annan förklaring kan vara att motiven bakom umgängesrätten fortfarande är grumlade, såsom Singer har uttryckt. Vems är rätten egentligen och vad är syftet med umgänget? Rejmer har visat att när barnet vill ha ett umgänge, får barnet gehör i processen, medan barnets åsikt inte får samma betydelse när barnet inte vill träffa en förälder.²⁵⁹ Det är svårt att lyckas med en bedömning utifrån barnets bästa, när den som kan föra talan om umgänget, som huvudregel är föräldern själv. Det här utgör ett problem såväl i de internationella konventionerna som i svensk rätt. Den möjlighet som socialnämnden har att föra talan om umgänge, tycks inte heller ha använts i någon större utsträckning. Tyvärr tyder både utredningar och praxis på att Singer har rätt i sin analys. Presumtionen att umgänge är detsamma som barnets bästa, leder till att kontakten med en förälder måste bevisas vara direkt skadligt för barnet för att det ska utebli eller begränsas. I de fyra rättsfall jag redogör för utesluts inte umgänget i något av målen, trots

---

²⁵⁶ Se avsnitt 3.5.

²⁵⁷ Se avsnitt 2.2 och avsnitt 2.3.2.

²⁵⁸ Se avsnitt 3.4 och avsnitt 4.2.

²⁵⁹ Se avsnitt 3.6.

att det i samtliga mål har framkommit uppgifter om missförhållanden. Tvärtom är resonemanget i flera fall att båda föräldrarna är lämpliga vårdnadshavare, men att det inte är möjligt för dem att samarbeta. Vilka konsekvenser omständigheterna i målen kan få för barnen framgår inte av domskälen, att tillerkänna ett umgänge framstår därför inte heller som problematiskt.²⁶⁰

Forskningsmässigt råder en enighet om att ett av barnens grundläggande behov är kontakten med sina föräldrar. Att barnet får ha en nära och god kontakt med sina föräldrar är betydelsefullt, men inte till varje pris. Det saknas en problematisering kring vad en förälder ska vara för barnet. Varje förälder är helt enkelt inte, per automatik, det ett barn behöver. En förälder som är fast i ett tungt missbruk eller en förälder som helt saknar förmåga att se till barnets behov, är inte en lämplig mamma eller en pappa för barnet. Enbart genom att titta på i vilken utsträckning umgänge förordnas av domstol går det att ana att det är någonting som inte stämmer.²⁶¹ Även vägledande prejudikat synliggör att umgänge tillerkänns som en absolut huvudregel med mycket få undantag. I flera fall, trots oroväckande omständigheter och förhållanden i målen.²⁶² Respondenterna framhåller att varje risk för barnet kan begränsa umgänget med en förälder. Två av domarna menar dock att risken måste kunna styrkas i utredningen för att ha påverkan på utgången i målet.²⁶³ Det stämmer överens med lagstiftarens intention, men inte med tidigare utredningar och praxis. Mycket av materialet visar istället att många risker för barnet inte nödvändigtvis begränsar umgänget, utan att risknivån hos en förälder måste vara hög för att umgänget ska bedömas som olämpligt. Den bedömning som dock är genomgående i både utredningar och bland respondenterna är att våld i den nära relationen inte behöver påverka umgänget negativt.²⁶⁴ Det här är inte den tillämpning som lagstiftaren avsåg, särskilt inte efter att ha betonat skyddsaspekten vid lagändringarna 2006.

---

²⁶⁰ Se avsnitt 3.4 och avsnitt 4.2.

²⁶¹ Se avsnitt 4.2.

²⁶² Se avsnitt 3.4.

²⁶³ Se avsnitt 5.5.

²⁶⁴ Se avsnitt 3.4, avsnitt 3.5 och avsnitt 5.4.

Förarbetet betonar att beviskravet är lägre ställt i den riskbedömning som vidtas i den här typen av mål, i jämförelse med brottmål.

6.5 Umgängessabotage

En förälder som medvetet motverkar barnets umgänge med den andra föräldern, tar ifrån barnet en mycket viktig person och del i barnets liv. En positiv inblick som intervjuerna ger är att påståendet om umgängessabotage upplevs som vanligare än verkligt umgängessabotage. En del av respondenterna upplever dessutom att den föräldern som motverkade umgänget som regel har haft godtagbara skäl för detta.²⁶⁵

Kontinuitetsprincipen har en väldigt stor betydelse i de mål som rör umgängessabotage, vilket framförallt framkommer i praxis.²⁶⁶ Principen leder till att domstol i många fall väljer att inte flytta barnet vid umgängessabotage, då detta inte anses vara förenligt med barnets bästa. Förarbeten och lagstiftning har däremot under många år varit tydliga med att umgängessabotage bör leda till en överflyttning av vårdnaden. Fördelen med att kontinuitetsprincipen har ett sådant genomslag i praktiken är att domstol och socialnämnd faktiskt ser mer till konsekvenserna för det enskilda barnet. Att det är just konsekvenserna för barnet som ska vara avgörande, betonas även vid lagändringarna 2006. Nackdelen är att en förälder i praktiken fortfarande medvetet kan förstöra barnets relation med den andra föräldern, utan att domstol kan göra någonting åt detta. Frågan är dock hur stort problemet med ett renodlat umgängessabotage egentligen är? Intrycket efter intervjuerna är snarare att själva påståendet om sabotage, och rädslan för att bli anklagad för detsamma, är vanligt förekommande.

Min huvudfråga är om domstol och socialnämnd i tillräckligt hög grad utreder om föräldrarna är lämpliga för barnet, d.v.s. väger in risken att barnet kan fara illa. Under arbetets gång har det blivit allt tydligare att bristen inte

---

²⁶⁵ Se avsnitt 5.6.

²⁶⁶ Se avsnitt 4.4.

nödvändigtvis finns i hur utredningen bedrivs. I flera av de tidigare utredningarna visar sig bristerna först i den praktiska tillämpningen. Den största bristen finns då inte i vad som blir utrett, utan i hur yrkesgrupperna som arbetar med målen bedömer vissa risker. Riskerna tycks i stor utsträckning synliggöras av antingen socialnämnd eller domstol, i många fall av båda, men avfärdas därefter i nästa steg. Det kan bero på att en prognos för framtiden är så pass svår att göra, speciellt utan mer konkret vägledning än vad som finns idag. Den förklaring jag vill sluta mig till är dock att förhållandet mellan föräldern och barnet inte problematiserats. Domstol och socialnämnd utgår istället från att barnet i alla lägen mår bra av att ha en nära och god kontakt med sina föräldrar. Vissa risker och deras konsekvenser tas därför inte på allvar. Den verkliga faran idag är därför inte när en förälder motverkar umgänget, utan snarare att domstol förordnar om umgänge som inbegriper risken att barnet kan fara illa. Att en förälder i de fallen kan försöka skydda sitt barn är inte svårt att förstå.

6.6 En kunskapsbrist

En nyutexaminerad jurist har inte utbildning och kunskap i ett barns behov eller i att hantera människor som befinner sig i en kris. Detsamma gäller för en nyutexaminerad socionom, den yrkesgrupp som ofta arbetar med vårdnadsutredningar. Coccozza och Rejmer har i tidigare forskning uppmärksammat just det här problemet.²⁶⁷ Både i den teoretiska delen av den här uppsatsen och i intervjuerna tycker jag att denna kunskapsbrist är den tydligaste orsaken till en felaktig tillämpning av lagen. Bedömningen av barnets bästa, utifrån en objektiv och en subjektiv sida, kräver en helt annan typ av kunskap än vad studier i juridik ger. Att bedömningen tenderar att bli en uppräkningslista av begreppen i lagtexten är därför förståeligt, men fortfarande en felaktig tillämpning, som kan innebära negativa konsekvenser för barnet. En aspekt som i sammanhanget kan få stor betydelse för målen, är den som två domare i intervjuerna påpekar, nämligen erfarenheten inom yrket.²⁶⁸

---

²⁶⁷ Se avsnitt 3.6.

²⁶⁸ Se avsnitt 5.7.

Mål avseende vårdnad, boende och umgänge är väldigt speciella till sin karaktär, då de handlar om andra värden och intressen än de som typiskt sett avgörs av domstol. Precis som flera av de yrkesverksamma berättar i intervjuerna, tycks även målen avseende vårdnad, boende eller umgänge ha förändrats. Målen som når huvudförhandling idag är, till övervägande del, de mål som är komplicerade också av andra orsaker. Föräldrarna lever redan under svåra förhållanden och målen innehåller ytterligare uppgifter och omständigheter, utöver den rena tvisten om barnet.²⁶⁹ De föräldrar som hamnar i domstol idag på grund av en tvist avseende vårdnad, boende eller umgänge behöver därför mer och annan hjälp än den en domstol har kapacitet till. De nya sätt att lösa tvisten på idag, exempelvis samarbetsamtal och ”Konflikt och försoning”, är på så vis mycket mer anpassade till de här målen. Samtidigt är det i många fall i slutändan nödvändigt att domstol är inblandad, då det måste finnas någon utomstående som kan medla och fatta beslut som blir verkställbara.

Den kunskapsbrist som är särskilt oroande är den som rör våld i nära relationer. Med tanke på att en hel del av de mål som når huvudförhandling i domstol även innehåller uppgifter av det här slaget²⁷⁰, är det oroväckande att många som arbetar inom domstol och socialnämnd inte har kunskap på området. Denna kunskapsbrist kan leda till att barnet inte får den förståelse eller det skydd som barnet behöver i en så pass svår situation. Detsamma gäller den förälder som inte får gehör för uppgifter om våld och hot i relationen. Enligt forskningen har föräldern goda grunder att hävda att den andra föräldern inte är lämplig för barnet. Istället blir de uppgifterna i många fall inte beaktade av domstol och socialnämnd, eftersom de förklaras som en följd av en uppslitande separation. En konflikt innebär inte att bli misshandlad eller hotad och en förälder som löser ”konflikter” på det sättet är inte en trygghet för ett barn. Att de yrkesgrupper som i sitt arbete berörs av våld i nära relationer, däribland jurister och socionomer, nu ska få utbildning på

---

²⁶⁹ Se avsnitt 3.5.

²⁷⁰ Se avsnitt 3.5.

området som en obligatorisk del i utbildningen är ett stort steg i rätt riktning.²⁷¹

---

²⁷¹ Se avsnitt 3.5.

Bilaga A

Intervjumall domare

1. Bakgrundsfrågor
  - a. Hur länge har du arbetat i domstol?
  - b. I vilken utsträckning har du haft hand om mål avseende vårdnad, boende eller umgänge?
2. Utredningsskyldigheten/vårdnadsutredningen
  - a. Hur förhåller ni er till utredningsskyldigheten när ni handlägger ett mål om vårdnad, boende eller umgänge?
  - b. Hur bedömer ni att ni utrett tillräckligt i målet?
    - i. I förhållande till 6 kap. 19 § FB ”tillbörligt utrett”?
  - c. Har ni tillräcklig tid till förfogande för utredningen i målet?
  - d. Är det bra att det är ni som har utredningsskyldigheten i de här målen avseende vårdnad, boende eller umgänge?
    - i. Om mål avseende vårdnad, boende eller umgänge har ett bra upplägg processmässigt?
  - e. Hur förhåller ni er till vårdnadsutredningen i målet?
    - i. Hur självständigt?
3. Riskbedömningen/uppgift om övergrepp
  - a. Vilka är de risker för barnet ni tar hänsyn till när ni utreder målet?
    - i. I förhållande till risken att barnet far illa i 6 kap. 2 a § FB?
  - b. Hur resonerar ni kring risken att barnet kan fara illa i er riskbedömning?
  - c. Hur bedömer ni en uppgift om att det förekommit någon form av övergrepp inom familjen?
    - i. Om uppgiften är konstaterad genom en dom?
    - ii. Om det istället är ett påstående från en förälder?
    - iii. Utreder ni varje ny uppgift?
  - d. I vilka fall bedömer ni att en konstaterad risk (hos/av en förälder) är av sådan art att det bör inskränka umgänget med en förälder?
    - i. Finns det någon omständighet som alltid leder till en inskränkning av umgänget med en förälder?
4. (Befarat) Umgängessabotage
  - a. Hur hanterar ni ett mål där en förälder har motverkat barnets umgänge med den andre föräldern?
  - b. Hur förhåller ni er till de skäl som en förälder kan framställa för att ha motverkat umgänget?
  - c. Brukar ni utreda ytterligare eller använda er av tidigare material, när ett mål kommer upp på nytt för att en förälder motverkar umgänget?

Intervjumall socialnämnd

1. Bakgrundsfrågor
  - a. Hur länge har du arbetat som utredare?
  - b. I vilken utsträckning har du haft hand om utredningar avseende vårdnad, boende eller umgänge i ditt arbete?
2. Utredningsskyldigheten/vårdnadsutredningen
  - a. Hur arbetar ni med vårdnadsutredningen?
  - b. Vad brukar vårdnadsutredningen innehålla?
  - c. När bedömer ni att ni utrett tillräckligt?
    - i. (Socialnämnd har inte en utredningsskyldighet enligt 6:19 FB, men ska lämna relevanta uppgifter för målet)
  - d. Har ni tillräcklig tid till förfogande för arbetet med vårdnadsutredningen?
  - e. Är det bra att det är ni som gör vårdnadsutredningen och lämnar upplysningar i mål avseende vårdnad, boende eller umgänge?
    - i. Om mål avseende vårdnad, boende eller umgänge har ett bra upplägg processmässigt?
3. Riskbedömningen/uppgift om övergrepp
  - a. I vilka fall gör ni en riskbedömning och hur går den till?
  - b. Hur resonerar ni kring risken att barnet far illa, vilka är de risker för barnet som ni tar hänsyn till i er bedömning?
  - c. Hur bedömer ni en uppgift om att det förekommit någon form av övergrepp inom familjen?
    - i. Om uppgiften är konstaterad genom en dom?
    - ii. Om det istället är ett påstående från en förälder?
    - iii. Utreder ni varje ny uppgift?
  - d. I vilka fall bedömer ni att en konstaterad risk (hos/av en förälder) är av sådan art att det bör inskränka umgänget med en förälder?
    - i. Att ni rekommenderar att umgänget begränsas?
    - ii. Finns det någon omständighet som alltid leder till en inskränkning av umgänget med en förälder?
4. (Befarat) umgängessabotage
  - a. Hur hanterar ni ett mål avseende vårdnad, boende eller umgänge där en förälder motverkat umgänget?
  - b. Hur förhåller ni er till de skäl som en förälder kan framställa för att ha motverkat umgänget?
  - c. Brukar ni utreda ytterligare eller använda er av tidigare material, när ett mål kommer upp på nytt för att en förälder motverkar umgänget?

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1981/82:168 Om vårdnad och umgänge m.m.

Prop. 1990/91:8 Vårdnad och umgänge

Prop. 1992/93:139 Om olovligt bortförande och andra övergrepp mot barn

Prop. 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge

Prop. 2005/06:99 Nya vårdnadsregler

Prop. 2005/06:166 Barn som bevittnat våld

Prop. 2009/10:192 Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn

Prop. 2011/12:4 Utredningar avseende vissa dödsfall

Prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga

SOU 1995:60 Kvinnofrid

SOU 1996:115 Barnkonventionen och utlänningslagen – Delrapport av Barnkommittén Stockholm 1996

SOU 1997:116 Barnets bästa i främsta rummet – FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige

SOU 2005:43 Barnets bästa, föräldrars ansvar - Betänkande av 2002 års Vårdnadskommitté

SOU 2014:49 Våld i nära relationer – en folkhälsofråga

SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag

SOU 2017:6 Se barnet!

Rskr 2016/17:10 Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid

Myndighetspublikationer

Barnombudsmannen (2005) När tryggheten står på spel, BR2005:02, ISBN 91-87448-01-7

Barnombudsmannen (2012) Signaler – Våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar, ISBN 978-91-87448-78-2

Brottsförebyggande rådet (2010) Upprepad utsatthet för våld. Polisens och socialtjänstens arbete i nio län, Rapport 2010:19

Brottsförebyggande rådet (2014) Brott i nära relationer. En nationell kartläggning, Rapport 2014:8

Socialstyrelsen (2004) Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängedomar 1999 respektive 2002, art. nr. 2004-131-30

Socialstyrelsen (2007) Riskbedömningar i sambands med utredningar om vårdnad, boende och umgänge, art. nr. 2007-112-4

Socialstyrelsen (2011) Familjerätten och barnet i vårdnadstvister - Uppföljning av hur 2006 års vårdnadsreform slagit igenom i socialtjänstens arbete, art. nr. 2011-11-40

Socialstyrelsen (2012) Vårdnad, boende och umgänge, art. nr. 2012-4-8

Socialstyrelsen, (2016) Våld. Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer, art. nr. 2016-6-37

SOSFS 2012:4 Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge

Litteratur

Cederborg, Ann-Christin & Warnling-Nerep, Wiweka (2014) Barnrätt – en antologi, Norstedts Juridik AB, Stockholm

Holme, Idar Magne & Krohn Solvang, Bernt (1997) Forskningsmetodik – om kvalitativa och kvantitativa metoder, Studentlitteratur AB, Lund

Kaldal, Anna (2010) Parallella Processer – En rättsvetenskaplig studie av riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål, Jure Förlag AB, Stockholm

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (2013) Juridisk metodlära, Studentlitteratur AB, Lund

Lantz, Annika (2013) Intervjumetodik, Studentlitteratur AB, Lund

Rejmer, Annika, (2003) Vårdnadstvister – En rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa, Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, ROKS (2011) Umgångessabotörerna – Mammors berättelser om att skydda sina barn mot pappans våld och sexuella övergrepp, ROKS, Stockholm

Schiratzki, Johanna (2008) Mamma och pappa inför rätta, Iustus Förlag AB, Uppsala

Schiratzki, Johanna (2010) Barnrättens grunder, Studentlitteratur AB, Lund

Schiratzki, Johanna (2013) Föräldraansvar i välfärdsrätten – om vårdnad, vårdnadstvister och barnskydd, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2013

Singer, Anna (2012) Barnets bästa – om barns rättsliga ställning i familj och samhälle, Norstedts Juridik AB, Stockholm

Sjösten, Mats (2014) Vårdnad, boende och umgänge, Norstedts Juridik AB, Stockholm

Westberg, Peter (1988) Domstols officialprövning, Juristförlaget i Lund, Lund

Artiklar

Ryrstedt, Eva (2000) ”Gemensam vårdnad inte alltid det bästa för barn”, Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet, 2000-01, Årgång 12, s. 423-429.

Ryrstedt, Eva (2009) ”Barnets bästa och vilja i domstol”, Svensk juristtidning, 2009, s. 1013-1037.

Saldeen, Åke (1989/90) ”Betydelsen av umgängessabotage vid val av vårdnadshavare” Juridisk Tidskrift 1989/90 nr. 2-3, s. 340-345.

Schiratzki, Johanna (1998/99) ”Barnets bästa – i portalparagraf och praxis”, Juridisk tidskrift 1998/99 nr. 4, s. 973–977.

Schiratzki, Johanna (2003/04) ”Högsta domstolen meddelar dom om umgänge med barn – kränks Europakonventionen?” Juridisk tidskrift 2003/04 nr. 3, s. 642-652.

Singer, Anna (2003) ”Umgängesrätter”, De lege, Familjerättsliga studier - Vänbok till Åke Saldeen, Iustus Förlag AB, s. 207-221. Redaktör Nils Jareborg

Rättsfallsförteckning

HD

NJA 1989 s. 335

NJA 1992 s. 666

NJA 1993 s. 128

NJA 1998 s. 675

NJA 2000 s. 345

NJA 2003 s. 372

NJA 2006 s. 26

RH

RH 1999:74

RH 2005:38